

תנובות שדה

גיליון 96
סיון-תמוז תשע"א

תגובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת: המכון למצוות התלויות בארץ
© כל הזכויות שמורות

הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע – מינהל התרבות

דמי מנוי לשנה: ₪ 54

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של המכון,
או תגובות על הנכתב בגליונות
השונים, לכתובת המערכת, או לפקס,
או לדואר האלקטרוני, לפי הפרטים
הרשומים מטה.

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
מושב בית עוזיאל
ד.ג. שמשון מיקוד 99794
טלפון: 08/9214829
פקס: 08/9207911
אימייל: macon1@bezeqint.net

העורך:
הרב יוסף מאיר שטורץ
imeir2@neto.bezeqint.net

בס"ד

מאמר מערכת

כֹּפֶה עֲלֵיהֶם הֵר כִּגִּיט

כֹּשֶׁהֲקִב"ה בא לישראל ושאל אותם האם מוכנים הם לקבל את התורה, אמרו לו עם ישראל (שמות פרק כד, ז) "וַיֹּאמְרוּ כָּל אִשְׂרָאֵל דְּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". – הקדימו נעשה לנשמע.

מה המשמעות של הקדמת נעשה לנשמע?

המשמעות היא: שאנו מבטלים את דעתנו בפני רצון הקב"ה, ולכן, דבר ראשון אנו מקבלים עלינו את תורתו. כעת הבה ונשמע במה אנו מצווין כדי לקיים את רצונו.

ולפי זה יש לתמוה, על מה שאומרת הגמרא במסכת שבת (דף פח עמוד א) "(שמות יט) ויִתְּצֵבוּ בַתְּחִיטִית הַהֵר, אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם". ולכאורה, כיון שישראל הקדימו נעשה לנשמע, ורצו לשמוע מה הקב"ה מצווה עליהם, מדוע אפוא נצרך הקב"ה לכפות עליהם הר כגיגית. וראה בתספוח שם שהתקשה בזה וכתב על זה, "ואע"פ שכבר הקדימו נעשה לנשמע שמא יהיו חוזרים כשיראו האש הגדולה שיצאתה נשמתן".

וידוע להסביר באופן נוסף על דרך המוסר, על פי מה שנאמר (בי"ק ל"ח), "גדול המצווה ועושה, ממי שאינו מצווה ועושה". ולכן, כפה עליהם הקב"ה הר כגיגית להעמידם במצב כזה שהדבר אינו נתון לבחירתם, כדי שהם יהיו בבחינת מצווין ועושין באופן מוכרח ולא מכח מה שקיבלו עליהם מדעתם שזוהי דרגה גבוהה יותר בעבודת ה'.

נראה להסביר את יסוד הדרגה המיוחדת ל מצווה ועושה, על פי מה שנאמר בקהלת (ד', י"ג), "טוב ילד מסכן וחכם וילד מסכן וחכם מילד מסכן וחכם". ופירש רש"י: "טוב ילד מסכן וחכם - זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד י"ג שנה. מסכן - שאין האיברים שומעים לו כמו ליצר הרע. חכם - שמשכיל את האדם לדרך טובה.

ממלך זקן וכסיל – יצר הרע שהוא שליט על כל האיברים. זקן - שמשעה שנולד הוולד הוא נתון בו שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ. וכסיל - שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש.

ומבואר, שהיצר הטוב מתאפיין ב"חכמה" – ילד מסכן – וחכם! והיצר הרע מתאפיין בטיפשות ובסכלות – מלך זקן ו**כסיל**.

ביאור העניין הוא: שההבדל בין חכם לטיפש, הינו, שהטיפש עושה מה שבא לו. ואם בא לו לרקוד באמצע הרחוב, אז הוא עושה את זה. לעומת זאת החכם, יודע לשמור על עצמו שלא לעשות כל מה שבא לו ולא להגיד כל מה שעולה לו בראש, אלא שכלו מנווט אותו לעשות ולהגיד רק מה שטוב לו, ולהישמר ממה שרע לו.

עבודת ה' במצב של מצווה ועושה פירושה שאין להרגשות וההרגשים שלנו תפקיד בהנהגתנו אלא כל מגמתנו איננה אלא מהו רצון ה'.

הנה בחג השבועות זמן מתן תורתנו אנו בוודאי שואבים כוחות רוחניים הן מכח מה שביום זה עם ישראל זכה לדרגה של נעשה ונשמע והן חיזוק במדרגת היותנו מצווין ועושין. יתן ה' שנזכה לעלות ולהתעלות בעבודתו ית' ללמוד את תורתו ולקיים מצוותיו בדקדוק ההלכה מתוך בריאות גופא ונהורא מעליא שפע ברכה והצלחה אמן כן יה"ר.

בברכה
העורך

מידע הלכתי

- איסור חדש – חיטה
- איסור חדש – שעורה
- תולעי אניסאקיס בדגים – לאור מכתבם החדש של גדולי ישראל

איסור חדש - חיטה:

כידוע להלכה פסק מרן השולחן ערוך שאיסור חדש נוהג מן התורה גם בזה"ז וגם אצל גוי וגם בחו"ל. וכך נוהגים הלכה למעשה, ולא דווקא אגן דבתר מרן אזלינן, אלא רבים מעמד ישראל די בכל אתר ואתר. והנה בחיטה כידוע, יש חיטת חורף שגדלה כל החורף באדמה ולאחר הפסח בתקופה זו היא נקצרת. וחיטה זו רכה יותר וטובה יותר לדברי מאפה. ויש חיטת קיץ הנזרעת בחודשים למנינם סוף מרץ עד חודש מאי. כשהכל תלוי בחורף שיש בכל מדינה אם המזג אויר נוח לזריעה, אלא שאת חיטת הקיץ זורעים בעיקר במקומות שהקיץ שלהם קר יותר ויכול להשאר באדמה ולא להישרף, אולם במדינות רבות לא אפשרי גידול זה. וכך אפשר למצוא הבדל בולט במדינת רוסיה בין חלקה הדרומי כאיזור קרסונדר, נבורסיסק, ששם מגדלים רק חיטת חורף ואין כמעט בנמצא כלל חיטת קיץ, לבין חלקה הדרומי שם מצויה מאד חיטת קיץ [ובשנה זו תשע"א היא נזרעה ברובה המוחלט בסוף חודש אפריל ובתחילת חודש מאי, שזה לאחר הפסח, וכל התוצרת שתיקצר בחודש אוגוסט – ספטמבר תהיה אסורה באיסור חדש]. חשוב לציין כי בדרך כלל ברוסיה ובעוד מדינות רוב מוצרי המאפה משתמשים רק בחיטת חורף בלבד, וחיטת קיץ היא לשימוש בעיקר של מוצרי הפסטה למיניהם ששם משתמשים עם חיטת הקיץ שהיא מתאימה לאופי המוצר. אולם בהחלט קיימת מציאות של קמח מחיטת קיץ שמעורבת עם חיטת חורף ובכך היא נוחה יותר לשימוש גם עבור מוצרי מאפה.

בשנים האחרונות כאשר במדינת רוסיה נאסר עקב בצורת של שנים אחרונות לייצא גרגרי חיטה למדינות אחרות, והותר רק ייבוא קמח ממדינות אלו. גבר הלחץ של יבואנים מארץ ישראל שהיו רגילים לייבא גרגרי חיטה תמידין כסדרן ממדינות רוסיה ואוקראינה, שביקשו לייבא קמח מוכן ממדינות אלו. ולצורך כך נדדנו בשנתיים האחרונות בטחנות קמח שונות במדינות אלו, ובעיקר בגדולים שבהם, והתברר שיש טחנות ובעיקר אותם שבדרום רוסיה במקומות הנז' לעיל, שאינם מקבלים כלל אלא חיטת חורף, ובאופן עקרוני אינם מתעסקים כלל עם חיטת קיץ. כשמאידך, בטחנות אחרות בצפון רוסיה, באוקראינה [איזור ניקולייב] מצאנו בוודאות חיטת קיץ בטחנות, והם אף מערבבים לאיזון את הקמחים שלהם חיטת חורף עם חיטת קיץ.

ברור ופשוט, כי החל מאחר חג הפסח עד חודש ספטמבר למנינם, אין כל חשש חדש, ואין בעייה לייבא קמח מטחנות אלו, אולם החל מחודש ספטמבר-אוקטובר שמתחילים להגיע אל הטחנה חיתת קיץ, אז אין אפשרות לייבא גם בהשגחה צמודה, עקב הקושי הגדול של העירבוב והניקוי הקשה מאד שנמצא בכל פינה ובכל קונוס, בחלזונות, וביתר ה – 22 ק"מ!!! של צנרת בתוככי הטחנה. כפי הידוע לנו בוודאות מגיעים לארץ קמח ממדינות אלו ומטחנות אלו שהם בוודאי באיסור חדש, ומגיעים לארץ ללא כל כשרות, ועל הציבור להיזהר ולהישמר היטב, ולראות שיש חותם של גוף רבני מוסמך החתום על גבי כל אריזה. בתאריכים דלעיל שיש לגבם בעיית חדש.

איסור חדש - שעורה:

להבדיל מהחטיטה, שאפשר לומר בהחלט שרובה עכ"פ באירופה היא חיתת חורף. שעורה שמייצרים ממנה את המאלט לתעשיית הבירה, היא עשויה רק משעורת קיץ בלבד, שכאמור לעיתים היא באיסור חדש. בשנה זו שהייתה שנה מעוברת פסח חל ב 19 אפריל למנינם, כך שמדינות שזרעו בחודש מרץ או תחילת אפריל אין כלל איסור חדש בשעורה וכן במאלט המיוצר ממנה [בין מדינות אלו ניתן למנות את המדינות הבאות: אוסטריה, אנגליה, גרמניה, הולנד, סלובקיה, ספרד, סקוטלנד, אירלנד, פולין, צ'כיה, צרפת – ממידע שהתקבל מידידי הרב טוביה הוכוולד שליט"א]. מאידך במדינות שהזריעות החלו באמצע חודש אפריל ונכנסו לחודש מאי, הרי שהשעורה בחשש חדש או באיסור חדש [בין מדינות אלו ניתן למנות את המדינות הבאות: דנמרק, פינלנד, צפון רוסיה, שבדיה].

היוצא מכך, שבמדינות שמשתמשים במאלט המגיעה ממדינות שהם בחשש חדש, החל מחודש נובמבר – חשוון, יש לחוש לאיסור חדש במשקה הבירה. וזאת כיון שתהליך עשיית המאלט, החל משלב הגרגרים, עד תום הליך ההבשלה של הבירה, הסינון המילוי והאינקובציה קודם השיווק, הוא הליך שהוא מינימום חודשיים ימים, [ובשיווק למדינות אחרות יש להוסיף זמן ההובלה וכו']. כך שאם הקציר הוא בתחילת ספטמבר, הרי שלכל היותר יש לחוש בבירה שתשווק החל מחודש נובמבר – חשוון, לאיסור חדש.

במשקאות אחרים שיש בהם חיטה כגון הוודקה ממדינות מסוימות [ובעיני ראיתי וודקה ברוסיה שיוצרה ושיווקה מחיטת קיץ שאסורה באיסור חדש, עם

כשרות על גבי כל בקבוק, כאשר אותו ועד כשרות בחו"ל נוהג שלא לחוש לאיסור חדש בחו"ל אצל גוי. במשקה הוויסקי כמובן אין חשש לחדש, כיון שהוא מתיישן שנים רבות וכבר הותר לאחר הפסח הראשון.

חשוב לציין כי קיימים כשרויות בחו"ל, שאינם מקפידים על איסור חדש, ועל כן יש להיזהר לפני שתיית משקאות כגון בירה בין חודש חשוון הבעל"ט עד הפסח, לוודא שאין איסור חדש במשקה שלפניהם.

בסיוור שעשיתי בימים האחרונים בכמה ממבשלות הבירה, ראיתי תופעה מעניינת, של מבשלות שאינן מייצרות כי אם בין החודשים אפריל עד אוקטובר. והחל מחודש אוקטובר עד אפריל לאחר מיכן הם ממלאים רק מייצור קיים הנמצא במיכלים, כך שאין למעשה כל חשש לאיסור חדש בשתיית משקה הבירה מהיצור החדש, שהוא כאמור לאחר חג הפסח.

תולעים בדגים:

בימים אלו שבו גדולי ההוראה בארץ ישראל ובארה"ב, על ענין איסור תולעי אניסאקיס בדגים אף אותם שבבשר הדגים. [ראה מודעת הרבנים בגב של חוברת זו]. והרינו לשוב ולהזכיר כי בעיית אניסאקיס בבשר הדגים קיימת בחלק מסוגי הדגים המיובאים לארץ כגון פילה מהסוגים הבאים: סול, זהבון, מרלוזה, קוד, הליבוט, שמקורם באלסקה ומיוצרים בסין ומיובאים לארץ ע"י יבואנים שונים. דגי סלמון שמקורם מן הים ומגיעים מכל מדינות העולם בכל צורות השיווק השונות. בנוסף יש עוד דגים נוספים שנגועים חלקם רק במעי הדג, וחלקם בטפילים חיצוניים וחלקם אף בבשר הדג, וניתן לקבל רשימה מעודכנת במשרדי המכון. וכמובן שיש דגים שהם נקיים לחלוטין, כגון הדגים הבאים הבאים: נסיכת הנילוס. פילה אמנון מושט מהבריכות בסין. פילה באס מהבריכות בסין. טונה לסוגיו. סלמון שמקורו בגידול כלובים [שמיובא לארץ ישראל ממדינת נורבגיה, צ'ילי – שאין בהם חשש אניסאקיס אך יש חשש לכינה על העור ויש לשטוף או לגרד היטב קודם השימוש]. פילה מרלוזה ללא עור המיוצר במפעל בהשגחה צמודה ומקורו מארגנטינה. פילה סול שמגיע מהולנד. ועוד. כל הדגים הנז' הם בחזקת נקיים מתולעי אניסאקיס.

לצער הרב, עדיין ניתן לראות ועדי כשרות למהדרין, שממשיכים לתת כשרות מהדרין על דגים שהם בחזקת נגועים ממש, ויש בהם תולעי אניסאקיס לרוב בבשר הדגים ושלא כדעת גדולי ההוראה שליט"א. ואינם חסים על נפשם, ועוד מוסיפים

לכתוב על האריזות את המילים "נבדק ללא חשש תולעים" כאשר האמת היא שבדגים עם עור הם מייצרים ללא השגחה כלל או משגיח יוצא ונכנס, ואין כל בדיקה על תולעים אולי להוציא מה שהגויים בודקים לעצמם ואין בזה כל תועלת מבחינה מציאותית והלכתית שאינם מצליחים לנקות כי אם מעט מזעיר, ובנוסף יש דגים שכלל א"א לבדוקם כמות שהם משווקים, כגון הסלמון עם העור, הזהבנון עם העור, המרלוזה עם העור, וא"כ כיצד הם כותבים "נבדק" בעוד כל מי שמבין יודע שזה בגדר "גט מזויף בתוכו"?

ועל כן אם חושבים הם שהתולעים הללו מותרים, שיפרסמו כך ברבים ויאמרו את דבריהם ברור, ולא יכשילו הרבים המסתמכים עליהם ברוב תמימותם, והגדילו לעשות בימים האחרונים שבצמוד לחותמת ועד הכשרות יצרו חותם של שם המשגיח המפקח על הכשרות ויצרו חותם מיוחד כביכול על עניני תולעים, וכל זה בא לבלבל את הציבור, כאשר לאחר נסיונות של שנים אנו יודעים כי כל ייצור שלא נוכחו בו לפחות שני מומחים ברצף מתחילת העבודה עד סופה, אין כל סיכוי לבדוק כל דג ולהוציאו כנקי, ואיך יתכן שמשגיח אחד שיוצא ונכנס יספיק כדי להתחייב על כך שזה בחזקת נקי מתולעים.

ועל כך דאב ליבי, שהרבנות הראשית לישראל, שמקפידה לאשר כל מוצר ייבוא, ובודקת עליו בשבע עיניים כל מיני חומרות שהנהיגו לעצמם, ומהם גזירות או גזירות לגזירות, אינם חוששים כלל בהוסיפם אישור שלהם על מוצרים אלו, ואינם חתים מפני גדולי הדור שכמעט כולם ענו ואמרו שספק איסור תורה יש כאן [וכמפורט בכתב ידם של רבותינו גדולי הדור שליט"א ופרסמתי את הדברים כמה פעמים, ואף יצאו שוב על כך בכתב ידם בפעם השלישית, בשבוע שעבר]. ואסרו כלל להשתמש בדגים אלו ואיסור חמור הוא. והקב"ה ברוב רחמיו ירחם עלינו, והוא רחום יכפר עוון, ויסיר את המסווה, ונזכה לראות את האמת, והיי"ת יצילנו משגיאות, ויראנו מתורתו נפלאות, מתוך אהבה ורוב טובה.

בברכת התורה

שניאור ז. רווח

מו"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א

הראשון לציון והרב הראשי לישראל

לקט דינים ומנהגים לימי "בין המצרים"

א. טוב לתת צדקה בערב ר"ח תמוז.¹

ויכוין דהחדש הזה הוא לתקן במדת התפארת ויזהר ביותר בגזל וגניבה ואכילת דברים האסורים, ושלא להיות הולך רכיל מגלה סוד.²

ב. מה טוב להשתטח על קברו של יוסף הצדיק זיע"א ביום ר"ח תמוז.

והזמן גורם לבקש מחילה מיניה למכירתו בחדש זה שזה גרם הגלות כמ"ש בזהר חדש.³

ג. צריך ליזהר מי"ז בתמוז עד ט' באב שלא לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות, ולא יכו התלמידים בימים אלו,⁴ וה"ה שלא יכו הילדים.⁵

ומרן החיד"א⁶ כתב בין המצרים יזהר מאד במיעוט שחוק במיעוט תענוג ויאמר תיקון חצות בבכיה, ובעוה"ר כל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו ונוסף צער בדור האחרון ואם יתבונן בזה יקרע סגור לבבו עכ"ל.

ד. בכל יום מימי בין המצרים, נוהגים לומר תיקון רחל אחר חצי היום⁷ כי הפסוקים הללו מיוסדים על חרבן ירושלים.⁸

וכ"ש בלילי בין המצרים שצריך להוסיף בבכיה, ועליו נאמר "שישו את ירושלים וכו",⁹ וכ"כ המל"ח¹⁰. וכתב עוד, ומה נעים ליתן באותה שעה פרוטה לצדקה שהוא טוב מעט בצדקה להמתיק הטו"ב (דמיי"ז בתמוז עד ט' באב בהוציא ג' שבתות ור"ח ישארו טו"ב

¹ מל"ח בשם ס' מעשה הצדקה דק"ה או' כ"ח.

² מל"ח סי' ט' או' א'.

³ מל"ח שם אות ג' וע"ש.

⁴ ש"ע סימן תקנ"א סעיף ח", עפ"י הגמ"י והרוקח ממדרש איכה רבת.

⁵ וכמבואר שם באחרונים.

⁶ במורה באמצע סי' ח' אות רכ"ט.

⁷ וכתב המל"ח שם מנהגינו לומר תיקון רחל בלבד ולא תיקון לאה כי אם מזמור בשוב ה' את שיבת ציון. ואומרים קדיש.

⁸ וכמ"ש מרן החיד"א ז"ל ביוסף אומץ סימן כ"א ובמורה באצבע אות ר"ל שכן נהגו בא"י תובב"א עפ"י כתבי רבינו האר"י ז"ל והוא מנהג ותיקון, והובא בכה"ח סימן תקנא אות רכ"ב וכן כ' הג"ר אברהם אדאדי ז"ל בספר השומר אמת סימן ל"ד אות כ'.

⁹ שער הכוונות הוב"ד בכה"ח שם ס"ק רכ"א.

¹⁰ סי' ט' אות ז'.

יום) של ימי הדין, וכו' ועי"ז נזכה ונראה בבנין ביהמ"ק בב"א ע"כ. ומרן החיד"א במורה באצבע¹¹ כתב וכשיתן צדקה בימים אלו יוסיף בכונתו לעילוי שכנית עוזנו כי בפשענו שולחה אמנו זה רבות בשנים אוי לנו אהה עלינו ויתעורר מאד לשוב בתשובה וכו' עכ"ל. ובערב שבת וערב ר"ח ויום ר"ח ויום ט' באב אין אומרים אותו¹².

תענית י"ז בתמוז

ה. עיקר התקנה של הצום הוא כדי להכניע לב האדם ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה.

וכמ"ש הרמב"ם¹³ וז"ל ואלו הימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שארעו בהם כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה, ויהיה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שיהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותם הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב מעשינו כמו שנא' והתודו את עונם ואת עון אבותם¹⁴.

ו. הכל חייבין להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר¹⁵.

ומשימלאו לבת י"ב שנה ויום א', ולבן י"ג שנה ויום א' חייבים להתענות אעפ"י שלא הביאו ב' שערות¹⁶. וקודם לכן אינם חייבים¹⁷. [ולא דמי ליוה"כ¹⁸ דתעניות אלו דרבנן ואין להחמיר בהם משום חשש סכנה ומיהו חינוך שעות שלא שייך בו סכנה יש לחנכם גם בשאר תעניות¹⁹].

ז. מי שאינו יכול להתענות מחמת חולי וכיוצ"ב א"צ התרה²⁰.

¹¹ שם אות רל"א.

¹² שם בשם אגרות הרמ"ז ס"י י"ז, עו"כ בשם החיד"א ביוסף אומץ דיש לאומרו גם בערב ט' באב, וכתב הכה"ח שכן המנהג בירושלים. וכ"כ במל"ח שם. ואולם בברית כהונה עמוד ט"ז אות י"א כ' דמנהגם שלא לאומרו בערב ט' באב משום דא"א בו תחנון, ונהרא נהרא ופשטיה. ובליל ט' באב אומרים רק תיקון רחל בלבד, עיין ברמ"ז ברכ"י מל"ח שם.

¹³ פ"ה מהל' תענית דין א'.

¹⁴ הובא בכה"ח ס"י תקמ"ט אות ב'.

¹⁵ מרן בשו"ע ס"י תק"נ ס"א.

¹⁶ א"א או' ב', מ"ב בביארה"ל, כה"ח שם אות א'.

¹⁷ ביארה"ל שם בשם הפמ"ג וכה"ח שם.

¹⁸ בס"י תרט"ז.

¹⁹ ערך השלחן ס"י תקנ"ד אות ב', וכ"כ בית הלל ביר"ד ס"י רס"ה, כה"ח ס"י תקנ"ד אות כ"ג. ומיהו ד' המט"ו ס"א אינו כן, והרמ"ע ז"ל כתב דקטנים מאכילים אותם לחם ומים שיתאבלו עם הצבור, והמ"א ס"י תק"נ סק"ב כ' דהיינו דוקא כשיש לו דעת להתאבל, גם הח"א כ' דאעפ"י שאין מחוייבים לחנך קטנים אפי' בתענית שעות ואפילו בן י"ב שנה מ"מ ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף לחם ומים או מאכל פשוט, והובא במ"ב אות ה' והכה"ח שם או' ט' כתב דבס' הלכה ברורה אות א' השיג על דברי הרמ"ע הנז' וכ' שכמדומה שלא נהגו כן. וגם החיד"א בברכ"י או' א' כ' שלא נהגו כן.

²⁰ זר"א חא"ח ס"י ע"ה, מחבר"ר וזכ"ל ושע"ת, כה"ח ס"י תק"נ אות ב', וכתב דגם בט' באב א"צ התרה, ומ"ש הזר"א שם חוץ מט' באב, משום שעיקר השאלה היתה על ג' צומות שהם מצד מנהג אבל ט' באב שהוא מהדין פשיטא שא"צ התרה.

ח. עוברות ומניקות בג' צומות פטורים מלהתענות ואעפ"כ ראו של תאכלנה להתענות וכו' אלא כדי לקיום הולד.²¹

והרמ"א²² כי שאם אינן מצטערות נהגו להחמיר וע"ש. וכי התורת אמת²³ דאנן קי"ל כדעת מרן. ומסתבר שנקראת מעוברת משהוכר הולד, ומ"מ גם לאחר מ' יום ליצירת הולד אם מצטערת בכלל היא מעוברת, ולפני כן היא ככל הנשים וכ"כ הגר"ח פלאגי במל"ח²⁴. ואם מרגשת חולשה אין להחמיר בה כלל²⁵.

ט. חולה שאין בו סכנה פטור מלהתענות, ואסור להחמיר על עצמו²⁶ וגם מעוברות כשהן חלושות אין להם להחמיר, וכשצריך לאכול לא יענג עצמו בבשר ויין, רק מה שצריך לו²⁷ וה"ה לתשושי כח וזקנים שהרופא אומר שהתענית מזיק להם²⁸.

והכל לפי כוחו וענינו של כל אחד ואחד שבעינינו ראינו זקנים מופלגים שהפליגו בתעניות והאריכו ימים, וכל הזקנים שראינו וידענו לא שמענו שיבטלו איזה תענית, אלא הוסיפו עוד משלהם כהנה וכהנה, והחכם עיניו בראשו לשקול כל דבר לגופו, וכבר כי מרן²⁹ שהיושב בתענית אם יוכל לסבול התענית נקרא קדוש, ואם לאו כגון שאינו בריא וחזק ונקרא חוטא עכ"ל, וא' המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים.

י. חתן שאירע א' הצומות תוך שבעת ימי המשתה שלו חייב להתענות.

דאתי אבילות דרבים ודחי רגל דיחיד, ומקרא מלא דיבר הכתוב אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי³⁰. וה"ה בבעל ברית שחייב להתענות³¹. ואם התענית חל להיות בשבת ונדחה ליום א' יתפללו מנחה אחר חצות היום ורוחץ ואינו משלים תעניתו לפי שיו"ט שלו הוא, כמ"ש מרן בשו"ע³² בבעל ברית, וכ"ש הוא לשאר התעניות, ואעפ"י

²¹ מרן בסימן תקנ"ד ס"ה.

²² ריש סימן תק"נ.

²³ שם.

²⁴ סי' ט' אות י"ד.

²⁵ מו"ק מ"ב אות ג', כה"ח אות ה'.

²⁶ ח"א, מ"ב אות ד'.

²⁷ מ"ב או' ד', כה"ח אות ז'.

²⁸ ר"ח, כה"ח או' ו'.

²⁹ בסימן תקע"א ס"א.

³⁰ הריטב"א פ' בתרא דתענית, וכ"מ מהתוספות בעירוין ד"מ ע"ב, וכ"ד המ"א סי' תק"ן סק"ה, וכ"כ הכתונת יוסף סי' ה', וכ"פ מהר"י עייא"ש הובא בברכ"י סי' תקמ"ט אות ב', ודלא כמ"ש הב"ד סי' תע"ו, כה"ח סי' תקמ"ט אות ט'.

³¹ וגם הב"ד הנז' מודה בזה (כה"ח אות י' ע"ש) ועיין עוד בספר ויאמר יצחק (דף ל"א ע"ב אות ג') מענין זה יע"ש. ושור' בס' זכר עשות להרה"ג מהר"י ארגואיטי ז"ל (עמוד קס"ב אות כ"ח) שהאריך הרבה בענין זה וגם הוא העלה שחייב להתענות מלבד בתענית יא"ר ציי"ט דלא יתענה יע"ש.

³² סי' תקנ"ט ס"ט.

שיש מהאחרונים שמחמירים בזה³³ כבר העלה מרן הראש"ל ביבי"א³⁴ דכן ראוי להורות. וזה דלא כמ"ש הנתיבי עם בסימן תקמ"ט ס"א. ואבי הבן והמוהל והסנדק כולם נקראים בעלי ברית³⁵, ושו"ר בסי' פעולת צדיק להגר"י צאלח³⁶ שכתב דמנהגם שלא להתיר אפילו לאבי הבן לאכול בעוד יום ואפילו ב"ז בתמוז שנדחה ליום א', וע"ש בדבריו הנעימים.

יא. יש שהיו נוהגים להתענות מ"ז בתמוז עד ט"ב ומה טוב חלקם.

בדורות הללו שירדה חולשה לעולם וכו' ואם יתענה בימות הקיץ בתמידות יום אחר יום יזיק לאדם, ע"כ טוב שירבה בצדקה כפי השגת ידו וילמוד יותר מהרגיל וטוב לו תורה וצדקה מתענית דעושת צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח³⁷.

יב. נדר להתענות יום זה ושכח ואכל משלים תעניתו, וה"ה אם היה תענית חלום או ת"צ³⁸. וא"צ להתענות אחר במקומו³⁹. ובת"צ יאמר עננו אעפ"י שאכל כיון שתיקנו חכמים להתענות, אבל בתענית יחיד לא יאמר עננו אם אכל כזית⁴⁰.

מיהו הראש"ל הגר"י נסים ז"ל בין הטוב⁴¹ כ' בשם הג"ר יחזקאל עזרא ח"ר רחמים ז"ל שכתב בשם הג"ר אלישע דנגור ז"ל שלא יאמר עננו אפילו בת"צ הוב"ד באזני יהושע⁴². שו"ר שכן העלה מרן הראש"ל נר"י בקול סיני⁴³.

יג. ש"ץ ששכח ואמר עננו בחזרה לפני גואל ישראל יחזור ויאמר אותו אחרי גואל⁴⁴.

יד. אם חלה מילה בתענית צבור מתפללים סליחות ואומרים ודוי, ואין נופלים אל פניהם ואין אומרים והוא רחום⁴⁵.

וה"ה כשיש חתן בביכ"נ ביום ת"צ⁴⁶ ובעל הברית אין אומר הסליחות דלא חייבהו אלא בתענית, אבל הסליחות אינם חובה, ובקריאת ויחל גם הוא חייב שהוא תקנת חכמים⁴⁷.

³³ וכמ"ש הכה"ח שם או' ע"ד.

³⁴ ח"א חאו"ח סימן ל"ד.

³⁵ ב"י וכ"כ הרמ"א בהג"ה בסי' תקנ"ט ס"ח, וכ"פ המ"א סק"ב שם והח"א וקיצור שו"ע, ומ"ב שם אות ל"ו ועיין כה"ח שם אות ע"א.

³⁶ ח"ג סי' קמ"ז.

³⁷ מל"ח שם אות ט"ז.

³⁸ מרן בשו"ע סימן תקס"ח ס"א.

³⁹ מאמר ועוד כה"ח שם אות ז'.

⁴⁰ נה"ש, מ"ב אות ג', וכה"ח אות ח'.

⁴¹ חלק י' אות ז'.

⁴² עמוד מ"ו אות ב'.

⁴³ עמוד 141 אות י"ג.

⁴⁴ חיים שאל סוף אות ע"ד, הובא באזני יהושע שם או' ג'.

⁴⁵ מרן בשו"ע סי' קל"א ס"ה.

⁴⁶ שכנה"ג וא"ר וחס"ל, כה"ח שם אות ח"ף וע"ש.

וגם במנחה אם בא בעל הברית לבהכ"נ נ"ל שיאמרו סליחות ופיוטים, וגם וידוי ולא נפילת אפים כמו בשחרית⁴⁸. וראיתי בשו"ת מים חיים להגר"י משאש ז"ל⁴⁹ שהביא משם קונטרס כף נחת על דיני מילה שכתב שיש מקומות שאין אומרים שום סליחה כלל, רק אחר י"ח אומרים קדיש ומוציאין ס"ת, ויש נוהגים לומר רק הסליחות הקבועים לאותו תענית דוקא בלא י"ג מידות, ובכל זה הולכים אחר המנהג, עו"כ שכ"כ גם החיד"א בברכ"י⁵⁰ דאם יש מנהג שלא לומר תחנונים ביום המילה הנח להם לישראל וכו' דכבר ידעת דכל כי הני מילי תלויים במנהג ומקילין טובא בהו עכ"ל, וע"ש בזה יצא הגאון הוד יוסף משאש ז"ל שם בתוכחת מגילה לשואל שיצא בריב על א' שלא רצה לומר שום תחינה ביום המילה שחל בת"צ, דזה תלוי במנהג ואפשר דמנהג המקום ההוא שאין ואמרים תחינה כלל, יע"ש בדבריו הבהירים.

טו. אסור לעשות ריקודים ומחולות מי"ז בתמוז עד ט"ב⁵¹.

וראוי להיזהר למנגנים שלא ישוררו בין הגויים בימים אלו אם לא משום איבה, או שאין להם מה לאכול, אך ב"ז בתמוז עצמו וכן מר"ח אב עד התענית ישמטו עצמן לגמרי והמנגנים ההולכים לשורר בימים אלה אפילו שהוא בין הגויים אינן רואים סימן ברכה לעולם⁵². ובזמנו נשאלתי אם מורה למוסיקה יכול להמשיך ללמד תלמידיו גם בימי בין המצרים ואחר שהזכרתי דברי הפוסקים בזה וכהנ"ל ודברי השדי חמד שמחלק בין שירים בפה להלל לה' ובין ניגון בכלי שיר, ורציתי לחלק בסברא בין מנגן ומשורר שיש בזה שמחה רבה ובין מלמד שירים לתלמידים או כלי נגינה שזה נלמד כמו שאר המקצועות, אך עמדו לנגדי דברי המל"ח⁵³ שנראה דמחמיר גם בזה כיע"ש, ושבתי לחלק דשאני נדון דהמל"ח דמיירי במלמד תורה שמדי פעם מלמד להם שירות וניגוני תפילות דבזה אמר שבימים אלו ילמדו מניגוני שבתות אלו השוברים את הלב, אבל בנד"ד שיש מורים מיוחדים למוסיקה והיא פרנסתם, נראה דאם מלמד ילדי הגויים ודאי שרי דעדיף ממנגן אצל הגויים שהתירו לצורך פרנסה, ובמלמד ילדי ישראל יש

⁴⁷ ב"ד, ש"ץ, קש"ג, ב"ע ועוד כה"ח שם אות צ'.

⁴⁸ ר"ח או' ב' כה"ח או' צ"א.

⁴⁹ סימן ר"ך.

⁵⁰ שם.

⁵¹ מג"א ואש"א.

⁵² מל"ח שם אות ח"י, וכ"כ הבן א"ח בשנה א' פ' דברים אות ה', והוסיף וכן צריך להזהר בעשרה בטבת לילה ויום וע"ש.

⁵³ סי' י' אות י"ט.

להעדיף ללמדם בפה בלי כלי נגינה וכן ילמדם התיאוריה של המקצוע בלי ניגונים ממש, ומי"מ היכא דלא אפשר ויש חשש שיפטרורו יש להקל בזה.⁵⁴

טז. תספורת: דעת מרן דאין איסור להסתפר אלא בשבוע שחל בו ט"ב⁵⁵ והרמ"א⁵⁶ כתב דנוהגים להחמיר בתספורת מי"ז בתמוז.

וכ"כ מהרש"ו בשער הכוונות שרבינו האר"י ז"ל לא היה מסתפר מי"ז בתמוז עד אחר ט' באב, אלא שהוא ז"ל כתב דהיה מיקל בזה שאינו אלא חומרא בעלמא⁵⁷. ובדיני אלגיל (אלגירי) להגאון מהר"ש צרור ז"ל⁵⁸ כתב דלענין תספורת נוהגין איסור מר"ח ואפילו ביום שישי, אבל קודם ר"ח אין כולם שווין, יש נוהגין להחמיר מי"ז תמוז עכ"ל. והגאון מוהר"מ כלפון הכהן ז"ל⁵⁹ בברית כהונה⁶⁰ כי דנהגו להחמיר בתספורת מי"ז בתמוז. והנתיבי עם ז"ל⁶¹ כתב שכל בני תורה שבירושלים הולכים בעקבות האר"י ז"ל שאסור מי"ז בתמוז כסברת רמ"א. שו"ר להגאון ר"י ן' וואליד ז"ל בסה"ב ויאמר יצחק⁶² שכתב דמנהגו שלא להסתפר מי"ז בתמוז עד ט' באב.

יז. בעל ברית יוכל להסתפר מר"ח אב, אבל לא בשבוע שחל בו ט' באב⁶³.

וכן ראיתי להרב ויאמר יצחק ז"ל⁶⁴ דהמנהג להסתפר אבי הבן והסנדק, חוץ משבוע שחל בו ט' באב, ואם חל הברית ביום ראשון בשבוע שחל בו ט' באב, נחלקו הפוסקים אם יכולים בעלי הברית להסתפר ביום ו', והעלה לאסור, וכמ"ש העיקרי הד"ט הנוב"י ז"ל וכתב דכן הורינו הלכה למעשה ע"כ. שו"ר שכן פסק בתבואות שמ"ש⁶⁵ בתשובת דוד המחבר הגר"ד משאש ז"ל יע"ש.

יח. ציפורניים: כ' החוקי חיים בשם מהר"ש מלובלין שלא ליטול ציפורניים בין המצרים, ולא נהגו כן, והמטה יהודה⁶⁶ כ' דדוקא בשבוע שחל בו ט"ב אסור וכ"כ הט"ז ועוד⁶⁷, דבשבוע שחל בו ט"ב אסור, אבל בע"ש חזון מותר ליטול הצפרניים.

⁵⁴ ועיין במנחת יצחק (ויס) ח"א סי' קי"א מ"ש בשם מהר"ם ש"ק ושו"ת זכר שמחה יע"ש ודי בזה.

⁵⁵ סימן תקנ"א ס"ג וס"ד ע"ש.

⁵⁶ שם בהג"ה.

⁵⁷ כה"ח אות פ'.

⁵⁸ שבסוף ספר פרי צדיק עמוד י"ב סימן ו'.

⁵⁹ ראב"ד ג'רבה.

⁶⁰ עמוד ט"ז אות י"ב.

⁶¹ תק"נ ס"ג.

⁶² ח"א עומוד ל' או'.

⁶³ שע"ת בשם המחב"ר, וכן העלה הפקודת אלעזר ז"ל ודלא כהבאה"ט סק"ג, נתיבי עם שם וכ"כ המל"ח

סי' י' או' י"ב וכ"כ הבן א"ח פ' דברים אות י"ב.

⁶⁴ שם.

⁶⁵ ח"א סימן ע"ו.

⁶⁶ תקנ"א.

עו"כ הבן א"ח⁶⁸ שאם הצפרנים עודפים על הבשר מותר ליטול גם בשבוע זה ואפילו בערב ט"ב. וע"ש עוד מ"ש בזה. שו"ר בתבואות שמ"ש להגר"ש משאש (שליט"א) [זצ"ל] רבה של ירושלים ת"ו⁶⁹ שהאריך בזה והעלה שאין חולק ומיקל בצפרניים בשבוע שחל בו ט"ב, ומר"ח עד התענית לא יטול לכתחילה כי אם לצורך שבת, ובמקום צורך קצת יש להתיר אפילו בחול כדעת הט"ז וכו' כנלע"ד להלכה ולמעשה עכ"ל. ונראה דהיכא דעודפים על הבשר יודה הרב נר"ו שמותר כמ"ש הרב בן א"ח ז"ל, והחכם עיניו בראשו שלא יניחם עד לשבוע שחל בו ט"ב⁷⁰.

יט. אכילת בשר: מרן ז"ל כתב יש נוהגין שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בשבת זו, ויש מוסיפין מר"ח, ויש שמוסיפין מ"ז בתמוז. והספרדים בירושלים נוהגים שלא לאכול בשר מר"ח ואילך, ובר"ח עצמו אוכלים בשר⁷¹. וכן היא מסקנת הראש"ל נר"ו⁷².

עו"כ הכה"ח⁷³ דעתה שנתרבו האוכלוסים כל אחד עושה כמנהג מקומו ואין בזה משום אל תתגודדו. והמל"ח⁷⁴ כי הנוהגים שלא לאכול בשר ולא לשתות יין מ"ז בתמוז ועד י"א באב מה טוב ומה נעים, אך בשבתות שבתוכן לא יעשו כן בכונה מכוונת בשביל אבלות⁷⁵ וגם בחול בסעודת מצוה יכול לאכול. ע"ש. וידוע דיש איזה ערים ומשפחות (במרוקו וטוניס ועוד) שלא אכלו בשר גם בשבתות שאחר ר"ח אב, ויכולים לישאל על מנהג זה ולהתיר להם, וכמ"ש בברית כהונה⁷⁶ ע"ש. ובספר יאמר יצחק⁷⁷ כי דמנהגנו שלא לאכול בשר מר"ח ויום ר"ח בכלל וכ"כ בני חי"ש⁷⁸. ובדיני ומנהגי אלג'יר הנ"ל⁷⁹ כתב, דיום ר"ח דינו כשבת, (ואעפ"י שכתב זה לענין שהחיינו כיע"ש, מ"מ נראה דה"ה לענין אכילת בשר, שכתב אח"כ שלוקחים בשר לשבת, דה"ה לר"ח דמותר⁸⁰. והרב בן

⁶⁷ ויאמר יצחק שם אות י"ט, וכ"כ המל"ח סימן י' אות י"ג והבן א"ח פ' דברים אות י"ג.

⁶⁸ שם.

⁶⁹ חאר"ח סימן ל"ח.

⁷⁰ שו"ר בנפת צופים להגר"פ ברדוגו ז"ל (סימן י"א) שנראה דס"ל כמהר"ש מלובלין לאסור בבין המצרים יע"ש והעיקר כמ"ש לעיל.

⁷¹ וכמ"ש השיירי כנה"ג והחיד"א במו"ב אות רל"ג ובן איש חי פ' דברים אות ט"ו ועוד, כה"ח ס"ק קכ"ה וקכ"ו.

⁷² בקול סיני עמוד 146 אות ו'), וכ"כ הנתיבי עם ז"ל דאיסור אכילת בשר הוא ממחרת החדש.

⁷³ שם אות רכ"ו.

⁷⁴ סי' ט' אות ט"ו.

⁷⁵ עין תשו' רש"ל וט"ז וב"ד.

⁷⁶ עמוד קס"א אות ז'.

⁷⁷ שם אות ב'.

⁷⁸ סי' תקנ"ז.

⁷⁹ שם.

⁸⁰ וע"ש בהערה (1) ודו"ק.

א"ח⁸¹ כי שבבגדאד נוהגין איסור בבשר ויין מליל שני של חדש אב עד ליל עשירי, וביום ט"ב נוהגין לשחוט בשביל אכילת ליל עשירי, וכן נהגו רבים במרוקו. גם נהגו שם שגם בסעודת מילה אין אוכלין בשר בימים אלו. בשר שנשאר מסעודות השבת יש מתירים לאוכלו בשבוע שחל בו ט' באב ויש אוסרים, ומ"מ בסעודה רביעית של מוצאי שבת מותר לכ"ע⁸².

כ. שתיית יין מדברי מרן הנ"ל ראינו שמשוה שתיית יין לאכילת בשר לענין זה, ואולם בירושלים לא קיבלו עליהם חומרת היין לגמרי, רק לגבי סעודה המפסקת שאסור מהדין⁸³. ומיהו יש קהילות שהחמירו גם ביין וכמ"ש מרן ז"ל⁸⁴, וכל אחד ינהג כמנהג אבותיו. ויין של הבדלה מותר גמור, וכמפורש בדברי מרן⁸⁵ דמותר לשתות יין של הבדלה וברכת המזון⁸⁶. והגר"ח פלאגיי במל"ח⁸⁷ כי שגם בברכת המזון אם רוצה לומר על הכוס ישתה רובו ויברך על הגפן⁸⁸.

כא. ברכת שהחיינו בין המצרים: טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש, אבל על פדיון אומר ולא יחמיץ המצוה⁸⁹.

והגר"ח פ במל"ח⁹⁰ כי דאין הקפידא רק על הברכה בלבד אלא גם על האכילה נמי⁹¹ ע"ש. ופרי שלא ימצאוהו אחר ט' באב מותר לברך ולאוכלו בין המצרים, [ועיין בקול סיני⁹² דכן נפסק למעשה. ומזה השיג החיד"א ז"ל⁹³ על הבאר מים חיים שכתב שהוא נוהג לאכול כל פרי חדש בה"מ בלי שהחיינו שאינו אלא רשות, וכתב עליו עם האדון הסליחה שזלזל במנהג כל ישראל, והכה"ח⁹⁴ האריך בזה וכתב דכן נראה מספר חסידים כיע"ש, וכן ראיתי להגאון ליצחק ריח⁹⁵.

⁸¹ פ' דברים אות ט"ו.

⁸² מהר"ח פלאגיי ז"ל ועוד, ילקוט סיני עמוד 197 אות 42. וכ"כ הנתיבי עם שם ס"י.

⁸³ נתיבי עם (שם) וכ"כ הראש"ל נר"ו (שם אות י"א) וכו"כ גם הברית כהונה עמוד קס"א אות ח' שלא

ראינו ולא שמענו מי שמקפיד בזה.

⁸⁴ וכ"נ מתוך דברי הרב ויאמר יצחק הנז' ע"ש.

⁸⁵ שם ס"י.

⁸⁶ וע"ש בכה"ח אות קנ"ב.

⁸⁷ סי' ט' אות ט"ו.

⁸⁸ וכמ"ש ברוח חיים סי' תקנ"א וכו' וגם בס' זכ"ל אביגדור סי' י' כתב דיכול לשתות יותר מרביעית בכוס

של ברהמ"ז וע"ש עוד.

⁸⁹ מרן בשו"ע בסימן תקנ"א ס"ז.

⁹⁰ שם או' כ"א.

⁹¹ עיין במחצ"ה ובס' יוסף אומן ובס' זכ"ל ח"א שהאריך הרבה בזה.

⁹² עמוד 135 אות 7.

⁹³ ביוסף אומן סי' נ"ו ובמרה"ע ליקוטים סימן ט"ב.

⁹⁴ אות ר"ז.

⁹⁵ י' דנאן ד"ז ע"ב אות ט' ע"ש.

כב. אשה מעוברת יכולה לאכול פרי חדש ולברך שהחיינו.
ואע"ג דהרב ויאמר יצחק⁹⁶ כ' בשם החמדת ימים⁹⁷ והברכ"י⁹⁸ דתאכל בלי שהחיינו, מסקנת הכה"ח שם⁹⁹ דכיון שהותר לאכול פרי חדש יש לברך שהחיינו, ע"ש, וכ"נ מדברי הרמ"א הנז' וש"פ, וכן הסיק מרן הראש"ל נר"ו¹⁰⁰ וכן העלה הברית כהונה ז"ל¹⁰¹. ואם אכלה הפרי בלי ברכת שהחיינו וכן מי ששכח ואכל פרי חדש ביה"מ בלי שהחיינו לא יאכל ממנו עוד עד אחר ט"ב ויביא פרי חדש אחר ויברך עליו ויכוין לפטור גם את זה או ישמע הברכה מאחר שלא אכל עדיין ויאכלו שניהם יחדיו¹⁰².

כג. שהחיינו בשבתות שבין המצרים, כ' הכהנ"ג בשם ספר החסידים דיש מברכין שהחיינו על פרי חדש בשבתות הנ"ל¹⁰³. וכתב¹⁰⁴ דבשער הכוונות¹⁰⁵ כ' דגם בשבתות לא יברך¹⁰⁶.

וכן דייק הב"ד מסתמיות דברי הב"י וכ"כ הברכ"י בשם הטור ברקת, וכן פסק בספרו חיים שאל¹⁰⁷ וכמ"ש.

⁹⁶ שם אות י"א.

⁹⁷ דפ"ג ע"ב.

⁹⁸ סי' תקנ"א או' י"ב י"ג.

⁹⁹ אות ר"א.

¹⁰⁰ בקול סיני עמוד 135 אות 58.

¹⁰¹ עמוד י"ז אות ט"ב.

¹⁰² מל"ח שם אות כ"ג.

¹⁰³ ועיין בכה"ח שם סק"ה בשם האחרונים.

¹⁰⁴ שם.

¹⁰⁵ דפ"ט ע"ג.

¹⁰⁶ הובא במג"א ומט"י.

¹⁰⁷ ח"א סימן כ"ד.

הרה"ג רבי אילן סעדה שליט"א

רב היישוב רמות מאיר

לכבוד

הרב הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

השלום והברכה

הנדון: תרומות ומעשרות על ברנדי

בהמשך לשיחתנו רצייתי שהרב יבדוק לגבי יין שהופכים אותו לברנדי ע"י פעולת

זיקוק ובלי שום תוספת

א. האם צריך להפריש מהיין או מהברנדי ?

ב. והאם מותר לקחת להפרשה מהפסולת שנשארת אחרי עשיית הברנדי?

ג. אם היין הוא של שנת מעשר עני ובזמנו היה חתום עם הסכם לעני האם צריך

להיות חתום גם עכשיו בשעת ההפרשה?

בתודה מראש ובברכת שבת שלום

אילן סעדה

מושב רמות מאיר

הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א

רב אזורי במ.א גזר

ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ

בעניין הפרשת תרו"מ מקוניאק הנעשה מאידי יין

לכבוד ידידי ורעי

הרה"ג רבי אילן סעדה שליט"א

רב היישוב רמות מאיר שלום וברכה!

הנה על חובת הפרשת תרו"מ בקוניאק הנעשה מאידי יין, שאלה זו חלוקה לכמה

ענינים, האחד הוא בדין משקין היוצאין מן הפירות האם כשהם עשויים מפירות

שהם טבל חובתן היא מן התורה בכל סוגי הפירות או רק ביין ובזיתים. ומאידך לאחר שהם כבר יוצרו משאר פירות, האם בכלל אפשר להפריש מהמשקין או דלמא שהמשקין לענין תרומה אינן נחשבין כפרי וא"א כלל לעשר מהם. וסברא זו אחרונה ס"ל להלכה הגרי"ז מבריסק זצ"ל, שסובר להלכה שיש להפריש לפני הסחיטה, כי לאחריו לא יהיה אפשר להפריש לא מינייה וביה ולא ממקו"א. והמקרה של כבי גרוע משאר המשקין שמומחה גופן לתוכן, כיון שאין כאן אלא אידים היוצאים בזמן בישול היין, ובאידים נאמרו קולות רבות [ראה ציץ אליעזר ח"ה סי"ב, לגבי היתר שתית קוניאק הנעשה מאידי חלב בסעודה בשרית]. ובאמת שלהאריך בכל פרטי הדינים זה אך למותר לאחר שנתפרסמו הדברים ודנו בזה הרבה האחרונים, ראה שו"ת הרב צבי או"ח סי' צז. ובדברי הגרימ"ט והגרש"ס שמביא שם. ובשבוי"י יו"ד ח"ג סי' ע"ג. ובמשכנו"י יו"ד סי' לד. וגבי הפרשת תרו"מ ממשקה של פירות, ועל סברת הגרי"ז זצ"ל, ראה בדברי מרן החזו"א מעשרות סי' ז אות א ואילך. וראה בדרך אמונה בפתיחה להל' טבל בריש פ"ו מהל' מעשר שכתב שאפשר להפריש מינייה וביה במשקין. ובספר מעדני ארץ תרומות פ"ב ה"א, ועוד עי' בשו"ת מנח"י ח"ה סי' סח ובח"ח סי' ק"י. והאריך בכל זה מו"ר הראש"ל הגי"ר שמי"ע שליט"א בספרו שו"ת כרם שלמה ח"ב תרו"מ סי' ג. עיי"ש שמסקנתו שאפשר להפריש לכתחילה מהמשקין של כל הפירות גם לכתחילה, עיי"ש.

והנה בנידו"ד כאמור, גריע הקוניאק שעשוי מאדים, שאפשר שהוא פטור לגמרי, וכפי שיתברר מעיון במקורות הנז', ולכן לענ"ד ממ"נ יש להפריש מינייה וביה, או שהוא פטור מחמת שהוא זיעה, ואם הוא נשאר חייב, הרי להלכה קיי"ל שיכול להפריש גם ממשקין מינייה וביה. אלא שאחר הכל הדין נשאר בספק אם חייב וכמבואר למעני במקורות הנ"ל [ועי' עוד בכר"צ הל"פ עמ' כג]. ועל כן יש להפריש מינייה וביה ובלא ברכה.

לענין להפריש מהפסולת, אין מן הראוי כיון שפסולת זו כבר מוצה ממנה כל הדבר הראוי לאכילה.

לענין המנוי, יש לזכור כי בחוזה מצויין שנת המעשר עני שאז הוא מתחייב לתת הכל לאותו עני. ולכן בכה"ג יש לחתום חוזה חדש מעודכן לשנה הנוכחית.

בברכה

שניאור ז. רווח

הרה"ג רבי אליהו ראש שליטי"א
חוקר ומנהל תחום פסיקה הלכתית
וראש המחלקה התורנית של המכון

גדרים וטעמים בחיוב ברכת הנהנין

[ובסברא דאסור להנות מן העוה"ז בלא ברכה]

הדברים שידונו במאמר:

- הברכה דלפניו בפת ושאר דברים דאורייתא או דרבנן [ביאור סוגית הגמרא בהו"א ובמסקנא].
- הסברא דאסור להנות מהעוה"ז בלי ברכה קאי רק אברכה דלפניו או גם אברכה דלאחריו.
- מה מקור הברכה דלאחריו בשאר דברים.
- דעת הפוסקים בהא דספק ברכות להקל אי קאי רק אברכת המצוות או אף אברכת הנהנין.

א. במשנה ריש הפרק (לה.), כיצד מברכים על הפרות וכו' ובגמ' מנא הני מילי דתנו רבנן קדש הילולים לה' (ויקרא יט) מלמד שטעונים ברכה לפניהם ולאחריהם מכאן אמר רבי עקיבא אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך. ושם בגמ' שקלינן וטרינן ומסקינן דאי אפשר למצוא חיוב לכל הברכות מהפסוקים אלא סברא הוא אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה. ע"ש. וכתבו התוס' ד"ה אלא סברא הוא וכו', והגמרא היה סבור מתחלה דלימוד גמור הוא.

ונראה דהבינו כן התוס' משאלת הגמרא בריש הסוגיא* מנא הני מילי, דסברה הגמרא בהו"א שהוא מדאורייתא. וכן דקדקו הצ"ח והפני"י מקושיית הגמרא. וכן

* שוב ראיתי להליכות עולם (שער שני פרק א) דכל מנא לן או מנא הני מילי שייך בדברים שיש להם עיקר מן התורה אבל בדברים שאין להם עיקר מן התורה אומר מאי קראה וזה מורגל באסמכתות ודרשות דוק ותשכח, ע"ש.

מתבאר בספר החינוך (מ' ת"ל) דבהו"א סברה הגמ' דחיוב ברכות מן התורה, ע"ש. וכן כתב להדיא המאירי דסבור הוא עכשיו שברכה שלפניה מן התורה היא ושואל בה מנא הני מילי וכו', ע"ש.

אבל בספר מכתב לחזקיהו לבעל השדי חמד על סוגייתנו דחה דברי הצ"ח והפנ"י וכתב דמתחילת הסוגייתא ידעה הגמ' דברכות דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא והביא שם מספר יד מלאכי דלישנא דמנא הני מילי שייך נמי אמדי דלא הוי רק מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, ע"ש. [וחדוש שלא זכר הרב מכתב לחזקיהו מדברי התוס' המבוארים ומדברי החינוך והמאירי].

ב. ועל מה שחשבה הגמרא בהו"א ללמוד ברכה דלפניו מק"ו דכשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן כתבו התוס' (בד"ה לפניו לא כל שכן) דלאו ק"ו הוא דאם כן תהא ברכה דלפניו מדאורייתא וכו'. והנה אין ספק שלא כתבו כן התוס' אלא לפי המסקנא שקבעה הגמרא דברכה דרבנן. אבל לפי ההו"א שחשבה הגמרא דברכה דלפניו דאורייתא כמו שהבאנו מדברי התוס' אם כן מהיכי תיתי לומר דלאו ק"ו גמור הוא. ובזה יתורץ דברי המאירי שבתחילה כתב דסבור הוא עכשיו שברכה שלפניה מן התורה ובאותו דבור סיים ולא שיתכוין לומר דברכה לפניה בכל המינים וברכה לאחריה לשאר המינים דאורייתא אלא דרבנן ואסמכוה חדא אחד הלול וחדא אק"ו וכו', ע"ש. וצ"ל כנ"ל דלא כתב כן המאירי אלא לבאר סברת המאן דתני נטע רבעי ואייתר ליה פסוק ללמוד הברכות דמ"מ אף הוא יכול להודות למה שמסיקה הגמרא דברכות דרבנן וקרא וכן הק"ו אסמכתא.

והנה לפי מה שחשבה הגמרא בהו"א דברכה שלפניה נלמד מהק"ו צ"ל לכאורה דאין לברך ברכה דלפניו אא"כ יש שיעור אכילה דדיו לבא מן הדין להיות כנדון [אח"כ שמעתי שכן ביארו הראש יוסף והצ"ח (ואינם תח"י) דהגמ' כאן בהו"א חשבה דלא יברך לפניו אא"כ רוצה לאכול כשיעור]. והוא כסברת הכל בו בשם רב אחא משבחה הובא בב"י (סי' ר"י) דאין לברך לפניו אא"כ אוכל כשיעור אכילה. [ועי'תוס' יומא (עט). וסוכה (כו:) ורא"ש (סי' טז)].

ובעיקר מה שכתבו התוס' דלאו ק"ו הוא, עי' רא"ש (סי' טז) שכתב דיש לפרוך הק"ו דמה לבסוף שכן נהנה כבר. וכן דחה גם בחי' הריטב"א וכתב שהגמ' היתה יכולה לפרוך את הק"ו אלא דלא דקדקה כולי האי כיון דלא סלקה וכן הוא בחי' הרשב"א.

וראיתי לנח"ד על הסוגיא דהאי ק"ו תלוי במחלוקת התנאים לקמן (מח:): דת"ק שם למד ברכה דלפניו מק"ו ושאר התנאים [רבי ורבי יצחק ורבי נתן] אמרו דאינו צריך ק"ו והם למדו ברכה דלפניו מהפסוק, ע"ש. והסביר הנח"ד דשאר התנאים ס"ל דיש לפרוך הק"ו. וכן כתב בשטמ"ק (שם דף מח:): דק"ו פריכא הוא. אבל הרשב"א (בדף מט:): כתב דכולהו תנאי ס"ל דברכה ראשונה דפת דאורייתא [ודלא כיש מי שפירש דהויא אסמכתא בעלמא וכו', ע"ש] רק דסיים הרשב"א דלא קיי"ל כהני תנאי אלא ברכה ראשונה דרבנן וכסתמא דמתני' בפרק מי שמתו [וע"ע בח"י הרשב"א לדף מח ד"ה הא דאמרינן איצטרופי מצטרף, ועי' ב"י ס"י קסז ד"ה והיינו שנסתפק לו וכו' והא דאמרינן וכו'].

ג. והנה התוס' ד"ה לפניו לא כל שכן הוכיחו דברכה שלפניו לאו דאורייתא מהא דבעל קרי מברך על המזון לאחריו ולא מברך לפניו פרק מי שמתו (דף כא:). [וכן הוא בתוס' יומא (עט.) וסוכה (כו:): וחולין (קז:)]. וכן כתב הרא"ש (סי' טז). וכן הוא להדיא ברמב"ם (פ"א מברכות ה"ב) וזה לשונו ומדברי סופרים לברך על כל מאכל תחלה ואח"כ יהנה ממנו וכן מבואר בשו"ע (סי' רט ס"ג) וכן הוא להדיא בתר"י וברשב"א בחדושו דבין למאן דתני נטע רבעי ובין למאן דתני כרם רבעי ליכא דטעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו מן התורה אלא שבעת המינים בלבד שהן טעונים לאחריהם מן התורה הא שאר מינין בין לפנייהם בין לאחריהם אין טעונים כלל אלא מסברא וקרא אסמכתא בעלמא וע"ש בתר"י שהדגיש דגם בשבעת המינים לפנייהם דרבנן. [וע"ע רשב"א דף מט:].

אבל הפנ"י כתב דברכות שלפניהם דאורייתא שהרי סברא דאורייתא היא כמו שרגילה הגמרא לומר למה לי קרא סברא הוא (כתובות כב:). והא דקיי"ל ספק ברכות להקל הסביר הפנ"י דהוא משום דלא שייך להחמיר לברך עוד הפעם כיון דאסור לברך ברכה שאינה צריכה.

והנה שם בפנ"י רצה לומר דגם התוס' יכולים לסבור כן. אבל הרב מכתב לחזקיהו דחה דבריו מדברי התוס' ד"ה לפניו לא כ"ש שכתבו דלאו ק"ו הוא דא"כ תהא ברכה דלפניו מדאורייתא משמע דפשיטא להו דאינו אלא מדרבנן ושכן הוא להדיא בתוס' יומא (עט.) ד"ה ולא בירך. וע"ש במכתב לחזקיהו שגם הרב גזע ישי דחה דברי הפנ"י מדברי התוס' סוכה (כו:): שכתבו להדיא דהוי דרבנן [וכן הוא בתוס' חולין (קז:)]. ד"ה ולא בירך דברכה דלפניו לאו דאורייתא. ואני עני מצאתי ג"כ כן בתוס' לקמן (מה:). ד"ה אם דברכת המוציא אינו אלא מדרבנן, ע"ש].

ובעיקר מה שיצא לחז"ל חיוב הברכות מהסברה ע"י במכתב לחזקיהו שם דאין מזה הוכחה דהוי מדאורייתא דעד כאן לא אמרו למה לי קרא סברא הוא אלא כגון באיסור והיתר ודינים אבל גבי מצוה לא שייך לומר כן דמסברא לא הוה קבעינן ומשוינן מצוה שהרי לא נצטוינו עליה, ע"ש.

ד. וראיית התוס' מהא דבעל קרי מברך על המזון לאחריו ולא מברך לפניו דחה הפנ"י משום דכיון דלא מחויב לברך לפניו אלא מסברא והוא מונע עצמו מלברך משום כבוד ה' סברא הוא שלא יברך, ועוד דכיון דמברך מיהא לאחריו לא הוי נהנה בלא ברכה, ע"ש. אבל המכתב לחזקיהו העיר על דבריו דמ"מ עדיין קיימת הראיה השניה שהביאו התוס' ביומא (עט.) וסוכה (כו.): מפרק היה קורא (טז.) וכן הוא ברא"ש (סי' טז) דהפועלים שהיו עושים מלאכה אצל בעה"ב אוכלין פתן ואין מברכין לפניהם אבל מברכים לאחריהם דהתם ליכא סברא שלא יברך אם לא משום דברכות שלפניו מדרבנן [ומה שרצה המכתב לחזקיהו להליץ עבור הפנ"י דיש לומר דברייתא נדחית לפום מסקנא דהכא דברכות לפניו דאורייתא, דחה הוא עצמו דדוחק גדול הוא וכל כי האי איבעי ליה לש"ס למשקל ולמטרי, ע"ש].

אבל תמהתי על דברי המכתב לחזקיהו דבאמת גם הראיה השניה מהא דפועלים יש לדחות במה שכתב הפנ"י דכיון דמברך מיהא לאחריו לא הוי נהנה בלא ברכה. אלא דבאמת לענ"ד עצם תירוץ הפנ"י דכיון דמברך מיהא לאחריו לא הוי נהנה בלא ברכה דוחק גדול הוא דאם כן מסברא אין לנו אלא דצריך לברך לאחריו ומנא לן דבעינן לברך גם לפניו ועוד דלפ"ז אם יאכל פחות מכשיעור דאינו מברך לאחריו דין הוא שיברך לפניו גם בעל קרי ופועלים, וצ"ע.

[אמנם זאת למודעי דהתוס' הוכיחו דברכות דרבנן מהפועלים אוכלין פתן ואין מברכין לפניהם וכו' וכן גרס גם רש"י בגמ' שם בברכות (טז.). אבל ג"י הגמ' דידן שם דאוכלין פתן "ומברכים לפניו ולאחריה" וע"י בהגהות הב"ח שם דכן ג"י הרי"ף והרא"ש ושכן הוא בטור סי' קצ"א. ולפי גירסא זו אין כל ראייה דברכות דרבנן].

ה. והנה רש"י בסוכה (כו.): פירש על המשנה דרבי צדוק שלא בירך לאחריו, אבל לעולם לפניו בירך דבכל דהו בעי ברכה שהרי נהנה ואסור להנות מן העוה"ז בלא ברכה, עיי"ש. משמע דהבין דהסברא אינו אלא לברכה דלפניו ולא לברכה דלאחריו. וכן משמע בתוס' שם בסוכה שכתבו דלפניו לא בעינן שיעור דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה, ע"ש. וכן הוא בתוס' כאן (לט.) ד"ה בצר ליה שיעורא שכתבו דדוקא לאחריו דבעינן שיעור אבל ברכה דלפניו אפילו פחות מכשיעור מברך דאסור ליהנות

בעולם הזה בלא ברכה וכן הוא ברא"ש (סי' ט"ז). וכן משמע ברי"ף (דף כז: מדפי הרי"ף) דהיכא דליכא כזית, תחלה בעי ברכה שאסור לאדם ליהנות מן העוה"ז כלום בלא ברכה ולבסוף לא בעי ברכה. [שוב ראיתי בחדושי הריטב"א כאן שכתב דכולהו ברכות לפנייהם אתו מהאי סברא].

וכן הוא בטור (סי' ר"י) ברכה ראשונה אין לה שיעור שעל כל הדברים מברכים לפנייהם בכל שהוא שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה [וע"ע תר"י ד' כח: לענין חומץ דברביעית יברך עליו בתחלה שלא יהנה וכו' ולא בסוף] וע"ע בתר"י (דף כז: מדפי הרי"ף) שכתב דבפחות מכזית מברך לפניו שהכל כדי שלא יהנה מן העוה"ז בלא ברכה אבל לבסוף לא היה לו לברך, ע"ש. [ובעיקר מה שכתבו התר"י שמברך שהכל עי' ב"י סי' ר"י שהפוסקים חולקים על זה וע"ע בחדושי אנשי שם על התר"י שם]. [וע"ע מאירי (לו:): ד"ה חביצא וברשב"א (לו:): ד"ה חביצא].

אבל בפנ"י משמע דהבין דסברת הגמרא דאסור לאדם להנות מן העולם הזה בלא ברכה שייכת גם לברכה דלאחריו, ע"ש. וכן משמע בדברי הראב"ד בהשגות על הרמב"ם (פ"א מה' ברכות הי"ט) שכתב אבל ברכה תחלה וסוף (על דבר האסור) למה לא יברכו הואיל ונהנו [והובא בתר"י על הרי"ף ריש פ' שלשה שאכלו], משמע דגם ברכה לאחריה יוצא מהסברא.

וגם בכס"מ (פ"א ה"ב בברכות) משמע להדיא דהסברא חוזרת גם על ברכה דלאחריו [ועי' חזון עובדיה ח"א כרך א' סי' יח עמ' רסז רסח בהגהה שם]. ולענ"ד יש לדקדק כן גם מלשון הרשב"א בחי' (דף לה.) ד"ה הכי גרסינן בכל הספרים סברא הוא אסור להנות וכו' שסיים הא שאר מינין בין לפנייהם בין לאחריהם אין טעונים כלל אלא מסברא וקרא אסמכתא בעלמא. ועי' תוס' ברכות (מה.) לענין השותה מים באופן דחנקתיה אומצא דרב עמרם פירש דדוקא לפניו לא בעי ברוכי אבל לאחריו חייב ורבנו משה פירש דהואיל ואינו נהנה אפי' לאחריו לא בעי ברוכי, ע"ש. ואפשר דסברת רבנו משה הוא דהסברא שייכת גם על לאחריו (ויש לדחות).

ואפשר דזהו טעם הכלבו שכתב בשם רב אחא משבחא (הובא בב"י סי' ר"י) דעל פחות מכשיעור א"צ לברך אפילו שהכל, הרי שהשוה ברכה ראשונה לברכה אחרונה. [וצ"ל דס"ל לרב אחא משבחא דמה שאמר ר"ע (לה:): אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך הוא ל"ד דרק בכזית שהוא שיעור אכילה נקרא הנאה ובעינן ברכה כדי שלא יהנה מן העוה"ז בלא ברכה ואז מברך בין לפניו בין לאחריו].

ובזה יש ליישב מה שתמה ביביע אומר (ח"ד סי' ג אות יז) בתוסי ברכות (מט:): סד"ה רבי מאיר דלענין שתייה אומר ר"י דיש להחמיר לברך עליו אפי' בפחות ממלא לוגמיו ותמה הרעק"א בגהש"ס שם דהיאך שייד להחמיר הא בברכה ספיקא להקל והשאיר בצ"ע, והשבט סופר והגר"י בכרך הסבירו דיש להחמיר בגלל הסברא דאין ליהנות מהעוה"ז בלי ברכה [וכעין מה שכתבו התוסי ברכות (יב.) דר"י היה אומר לחומרא דצריך לברך (מספיקא) וביאר הגהש"ס שם דס"ל לר"י דהא דאמרינן ספק ברכות להקל אינו אלא בברכת המצוות אבל בברכת הנהנין אסור לאכול בלא ברכה]. ותמה הגרע"י דהתם בברכות (מט:): מיירי ר"י לענין ברכה שלאחריו ולא שייכת שם הסברא שאסור ליהנות בלא ברכה, עיי"ש. ולהנ"ל יש לומר דהר"י בעל התוסי ס"ל כהראב"ד והפנ"י דגם על ברכה שלאחריו שייכת הסברא דכל הנהנה וכו'. ועי' בתוסי (לט.) ד"ה בציר מהכי דס"ל לר"י דשבעת המינים פחות מכשיעור מברך בנ"ר משמע דלא רצה לפטרם בלא כלום ואפשר דהוא גם מהטעם דכל הנהנה וכו' דקאי ג"כ אברכה דלאחריה (וכעין מה שכתב התר"י לברך שהכל בפחות מכשיעור משום כל הנהנה), ודו"ק.

ו. והנה ביביע אומר (ח"ד סי' ג אות יז, ובח"ו סי' מ"ח אות ז') הוכיח דהסברא לא שייכת אברכה דלאחריו מהתוסי ישנים לשבת (כג.) שכתבו על הברייתא שם הדמאי מברכים עליו דהיינו ברהמ"ז בגי' ומזמנין ב"י דאילו ברכת המוציא פשיטא דמברכים דאסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה ע"ש.

ולכאורה יש לדחות ראייה זו דאדרבה ממה שלא פי' בתוסי ישנים דהיינו בהמ"ז סתם משמע דהבין דכל החדוש של הברייתא הוא דאמרינן זמון על הדמאי וכמבואר במשנה בריש פ' שלשה שאכלו (ד' מה.) אכל דמאי וכו' מזמנין עליו, אבל עיקר בהמ"ז פשיטא דצריך לברך דגם הוא נלמד מהסברא ואף דסיים דאילו ברכת המוציא פשיטא דמברכים אפשר דלאו דוקא הוא ואינו אלא לאפוקי מפרש"י שפירש שם בשבת ד"ה ומברכים עליו המוציא, ע"ש. או יאמר דהא דפשיטא להו לתוסי ישנים דמברכים בהמ"ז הוא מהפסוק דואכלת ושבעת וברכת וזהו פרש"י לא פירש ג"כ המוציא ובהמ"ז דבהמ"ז פשיטא. ומ"מ הדחייה קיימת דבהמ"ז תיפוק ליה מהקרא ולא יכלו התוסי ישנים לומר דברכת המוציא ובהמ"ז פשיטא דמברכים דאסור ליהנות וכו'.

ועיקר מחלוקת רש"י ותוסי ישנים נראה לבאר לכאורה ע"פ מה שנחלקו הרמב"ם והראב"ד (בפ"א מה' ברכות הי"ט) אם מברכים על דבר האסור דרש"י ס"ל כהרמב"ם דאין מברכים ולכן בדמאי הוי חדוש דמברכים וכדמשמע מהרשב"א

בחי' לברכות (מה). הובא בכס"מ שם אבל התוסי' ישנים ס"ל כדעת הראב"ד דמברכים על דבר איסור כיון שנהנה לכן בדמאי פשיטא דמברכים, ודוק.

ובאמת ראוי לחקור לפי הפוסקים דלא שייך הסברא לברכה דלאחריו א"כ מנא לנו בכלל חיוב הברכה דלאחריו בשאר דברים. וצ"ל דס"ל דלאחריו השוו חז"ל כל המינים ללחם [או למין ז' למאן דאית ליה] שהוא מן התורה, ולכן לא חייבו ברכה זו אלא א"כ אכל שיעור אכילה.

ולהפנ"י וסייעתו דחיוב ברכה דלאחריו יוצא מהסברא צריך ביאור לכאורה למה חילקו חז"ל ביניהם דלפניו מברך בכל שהוא ולאחריו רק אם אכל כשיעור. וצ"ל דסברא הוא דאין להודות להקב"ה על מה שאכל א"כ אכל כשיעור אכילה. [שוב מצאתי שכן הוא להדיא בספר החינוך (מי' ת"ל) והנהני].

ז. והנה בברכות (דף יב.). חקרה הגמרא היכא דקא נקיט כסא דשיכרא וקסבר דחמרא הוא ופתח ובריך אדעתא דחמרא וסיים בדשכרא מאי ולא איפשיטא. וכתבו התוסי' (ד"ה לא לאתויי נהמא) ופירש רב אלפס השתא דלא איפשטא בעינן אזלינן לקולא ואפילו פתח בחמרא וסיים בשיכרא יצא ור"י היה אומר לחומרא דצריך לברך פעם אחרת, ע"ש.

ותמה המג"א (סי' ר"ט סק"ג) על סברת הר"י דהא קיי"ל ספק ברכות להקל ושכן הקשה במשפט צדק (ח"ב סי' סב) [וע"ש במג"א מה שחשב לתרץ]. ובגליון הש"ס על התוסי' וכן בגליון השו"ע (שם) תירץ על פי דברי המהרש"א בפסחים (קב.) דלא שייך לומר ספק ברכות להקל אלא בברכת המצוות אבל בברכות הנהנין היות ואסור לאכול בלא ברכה מברכין גם בספק, וע"ש שכן מצא באבן העוזר (סי' ריד) לפרש טעם הר"י. ובביע אומר (ח"ד סי' ג עמ' יח טור א) הביא תרוץ זה בשם כמה וכמה אחרונים. ואני עני מצאתי שהמאירי כבר הקדימם לכל הני רבוותא והוא כאן בריש כיצד מברכין (ד"ה וכל הנהנה מן העולם) והזכיר שם דבתוסי' כתבו שאחר שסמכוה מן המקרא וכן שעשאוהו כמועל בהקדש מדכתיב לה' הארץ ומלואה אם שכח ולא בירך או אפי' ספק לא ברך ועדיין הוא אוכל חוזר ומברך וכו', ע"ש. הרי שהבין המאירי דמה שכתבו התוסי' דחוזר ומברך הוא משום דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה [שוב ראיתי שהובאו דברי המאירי בשו"ת חזון עובדיה (חלק א' כרך ב' סי' כו עמ' שצח) וע"ש באריכות בנידון דידן].

והנה בשו"ת חזון עובדיה שם כתב דהר"י בתוסי' הנ"ל (ברכות יב.) ס"ל דהעובר על מה שאמרו חז"ל אסור להנות מן העוה"ז בלא ברכה הוא רשע כעובר על איסור

דרבנן ושכן ס"ל לריטב"א בחידושויו לשבת (כג.) ושאפשר דכך ס"ל לבעל הלכות גדולות וכל בו ולכן פסקו דאונן חייב לברך ברכת המוציא [ואינו פטור אלא מברכת המזון].

וע"ש בחזון עובדיה דלהלכה לא קיי"ל הכי הן לענין ספק בברכתו שלא יחזור ויברך וכמו שפסק השו"ע (סי' קסז סעיף ח' ט' וסימן קעד ס"א). וגם בענין אונן קיי"ל דאינו מברך אף ברכת המוציא וכמו שפסק השו"ע (יו"ד סי' שמא). והיינו משום דקיי"ל אליבא דהלכתא דמה שאמרו כל הנהנה וכו' כאילו מעל וכאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל לאו דוקא הוא.

והנה בשו"ת יד סופר (סי' נא) רצה לומר דדוקא באכילת רשות הפליגו חז"ל שהאוכל בלא ברכה כאלו מעל וכגוזל אבל האוכל אכילת מצוה בצווי של הקב"ה אינו בכלל זה אלא שהחסיר מצוה. אבל החזון עובדיה דחה דבריו וכתב דאף באכילת רשות כך הוא כמו שמוכרח מכל הראיות ומה שאמרו חז"ל דהוי כאילו מעל וגוזל ל"ד הוא, אלא שדרך חז"ל להפליג בחומרת העוונות כדי שישמרו בני אדם מלהכשל בהם והביא שם מכמה ספרים שכתבו כן על דברי חז"ל בכמה מקומות. וע"ש בחזון עובדיה דחה שדחה גם דברי הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' שכא) שכתב לאידך גיסא שהאוכל מצוה בלי ברכת המוציא תחלה לא יצא ידי חובת מצוה דכיון שאסור לאכול בלא ברכה הוי מצוה הבאה בעבירה, ע"ש.

ושם בחזון עובדיה כתב עוד לבסס סברא זו מהא דעבר והכניס משקים לתוך פיו בלא ברכה דקיי"ל דבולען אף דבהכניס איסור אף דרבנן הדין הוא שיפלוט וכן מהא דפועלים שלא מברכים בתחלה. וגם ממעשים בכל יום שנותנים לקטן אף אם אינו מברך. והוכיח כן מהא דאם אכל כשיעור בלא ברכה חייב לברך ברכת המזון ולא נחשב כאכילת איסור שדינו שאינו מברך לא בתחלה ולא בסוף וכן ממה שפסק הרמ"א (סי' קסט ס"ב) דמותר לתת אוכל אף למי שלא יברך [וכתב החזון עובדיה דיש להשיב על ראיה זו לפי מה שפסק השו"ע שם דאסור לתת למי שידע בו שלא יברך, ע"ש]. ובשו"ת אבני נזר (או"ח סי' לז אות ח) הוכיח כן מהא דבעל קרי לא מברך בתחלה.

הדינים העולים:

- הברכה דלפניו בפת ושאר דברים דאורייתא או דרבנן [ביאור סוגית הגמרא בהו"א ובמסקנא].

לדעת רוב המפרשים בהו"א סברה הגמרא דברכה דלפניו בפת ושאר דברים דאורייתא ובמסקנא הסיקה הגמרא דהוא רק מדרבנן. אבל דעת המכתב לחזקיהו דאף בהו"א ידעה הגמרא דאינו אלא מדרבנן. ודעת הפנ"י דאף במסקנא מחזיקה הגמרא דברכה דלפניו דאורייתא דסברא דאסור להנות וכו' דאורייתא הוא.

- הסברא דאסור להנות מהעוה"ז? בלי ברכה קאי רק אברכה דלפניו או גם אברכה דלאחריו.

דעת רש"י ותוס' והרי"ף והרא"ש והטור דהסברא דאסור להנות מהעוה"ז קאי רק אברכה דלפניו. אבל דעת הראב"ד והכס"מ והפנ"י דהסברא קאי נמי אברכה דלאחריו [ומ"מ ברכה דלאחריו אין לברך אלא אם כן אכל כשיעור דאם לא אכל לפחות שיעור אכילה אין כל כך על מה להודות].

- מה מקור הברכה דלאחריו בשאר דברים.

או מהסברא לדעת המפרשים דהסברא קאי נמי אברכה דלאחריו. או דחז"ל תיקנו ברכה לאחריו דומיא דברכת המזון על הפת.

- דעת הפוסקים בהא דספק ברכות להקל אי קאי רק אברכת המצוות או אף אברכת הנהנין.

דעת המהרש"א דכלל זה לא נאמר אלא בספק בברכת המצוות אבל בברכת הנהנין יש לו לברך מספק דאסור להנות מהעוה"ז בלא ברכה. וכן נראה דעת הר"י בעל התוס' וכן כתב המאירי לדעת התוס'. אבל להלכה קי"ל דספק ברכות להקל אף בברכות הנהנין כמו שהוכיח החזון עובדיה.

הרה"ג רבי אהרון בוארון שליט"א

מח"ס שו"ת לב אהרון ועוד ומרבני המכון

בעזה"ש"ת שבט ה'תשע"א לפ"ג

בדיני ומנהגי זמן "נפילת התקופה"

על אודות ענין ה"תקופה", אשר כתב הרמ"א בהגהת שו"ע (יו"ד סי' קטז ס"ה): וכן יזהר מכל דברים המביאים לידי סכנה, כי סכנתא חמירא מאיסורא, ויש לחוש יותר לספק סכנה מלספק איסור וכו', "ומנהג פשוט שלא לשתות מים בשעת התקופה, וכן כתבו הקדמונים, ואין לשנות". – ומה שנדמה שמנהג העולם בימינו שלא לחוש לזה כלל. אם יש להם על מה שיסמוכו. – ונחלק לכמה ענפים.

ענף א', מקורות המנהג, מדורות קדמונים ועד אחרוני האחרונים.

ענף ב', בירור איזה דברים צריך ליזהר בזמן התקופה, וכמה זמן תימשך זהירות זו.

ענף ג', ענין "תקופת רב אדא" ו"תקופת שמואל", ולאילו חוששים.

ענף ד', אופן חישוב וקביעת רגע התקופה, ותרגומו לשעות המקובלות בימינו.

ענף ה', בדין שאלת המטר בחו"ל ששים יום לתקופה, אם לתקופת שמואל או לתקופת רב אדא.

ענף א', מקורות המנהג, מדורות קדמונים ועד אחרוני האחרונים.

א) כתב רבינו דוד אבודרהם (סוף שער התקופות): מצאתי כתוב שיש ליזהר בכל תקופה מארבע התקופות (כלומר בעת התחלפות התקופות) שלא לשתות מים בשעת התקופה, משום סכנה, שלא ינזק ויתנפח. – תקופת ניסן, לפי שנהפכו מימי מצרים לדם לפי רגע. תקופת תמוז, לפי שבשעה שאמר הקב"ה למשה ולאחרך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו וגו', והם לא עשו כן, והכו אותו, זב ממנו דם וכו', ובאותה שעה לקו כל המימות בדם. תקופת תשרי, לפי שבאותו פרק בא אברהם לשחוט את בנו, וטפטפה הסכין דם, ואותה הטיפה נתפרשה במימות. ותקופת טבת, היא לפי שבאותו פרק נשחטה בת יפתח, ונהפכו כל המימות לדם. ועל כן אי אפשר לעולם בלא צחצוח דם באותם ארבעה פרקים, והיא מלקית. – ויש אומרים שארבעה מלאכים

ממונים על המים בארבע תקופות אלו, כל אחד ואחד בתקופתו, ומתחלפין, וכשזה יוצא זה נכנס, ועומדים המים בלא שמירה. – ויש אומרים שהשטן משליך טיפה של מרה במים. – ויש אומרים כי עקרב מתגרה עם אריה, ועקרב משליך טיפת דם במים, כמו שאומרים תקופה "נופלת". עכ"ל.

עוד יש להביא כדי ללמוד על מהות הענין, הא דאיתא בשו"ת הגאונים שערי תשובה (סימן פ), תשובה לרב האי גאון, שכתב טעם שאין אומרים בשבת "והוא רחום", ולא חותמים ב"שומר עמו ישראל", כי בימי החול שיש שרים ממונים על העולם, צריך לומר שומר את עמו ישראל, כי יש כמה מקטרגים על ישראל בכל יום, אבל כיון שנכנסה שבת כולם זזים ממקומם ונשגב ה' לבדו, והרי הצאן תחת סוכת שלום, ועל כן צריך לומר "הפורס סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלים", וכן המנהג. ובמוצאי שבת כל השרים חוזרים למקומם, ומעמידים משמרות משבת לשבת, על כן אין לשתות קודם ההבדלה על הכוס עד שיתקיימו הממונים והשומרים על העולם כמתחילה. – וכן הוא הדין שאין לשתות בכל תקופה, והוא מנהג פשוט בעולם, מפני חילוף המשמרות, עד שיתקיימו כל אחד ואחד על מקומו. – ועוד כתב, ואי קשיא לכוון עונש מוצאי שבת למאן דשתי קודם שיבדיל על הכוס (נ' כוונתו, ואמאי לא סגי באמירת "ברוך המבדיל בין קודש לחול", תשובה:) מפני שצריך להבדיל שלש הבדלות קודם, בין קודש לחול, בין ישראל לגויים, ובין יום השביעי, ואם לא עשה כן, ענשו גדול יותר. עכ"ל. וכן בספר המנהיג (ה' סעודה סימן יח) זה לשונו: ומה שנהגו העולם שלא לשתות בשעת התקופות, מצאתי (הטעם) לפי שבארבע תקופות יש ארבע ממונים, ובין ממונה לממונה ניתן רשות למלאך המות להשטין, ובשעת התקופה נותן טיפת מרה במים, והשותה כריסו נצבת (אב"ן). ע"כ. והנה דברים אלו הם דעה ב' שברד"א בטעם הענין. ומכלל דברי הגאון יש ללמוד כמה ענינים, כדנכתוב בהמשך בעזהשי"ת.

ובשו"ת הגאונים ליק (סימן יד), רמזוהו, מצאנו תשובה נוספת על שם רב האי גאון, זה לשונה: ששאלתם על מה שנהגו העם להזכר (נדצ"ל להזכיר או להזהר) בשעת התקופה שלא לשתות מים. תשובה, אע"פ שלא ידענו טעם, צריכים אנו לחוש, שלא על חנם פשט מנהג זה בישראל, וקאמרי בגמרא דבני מערבא (פ' אין מעמידין) אמר רבי אמי, צריכין אנו לחוש על מה שברייתא (שהבריות) חוששין וכו'. ובפרק ערבי פסחים (דקי"ב ע"א) אמרי, אפילו מחופים בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהם. – ויש אומרים לפי שבכל אחת ואחת מארבע תקופות מלאכים ממונים עליהן, ובעוד שמתחלפים מלאכים אחרים יתכן שיצא נזק לשום אדם, כמו מלך בשר ודם שמת ואח"כ מקימים מלך אחר תחתיו, ואין הבריות יודעים אם יהיה טוב או רע. – ויש אומרים שהוא משום סימנא בעלמא, לפי שאינם רוצים להתחיל בראש התקופה במים שהוא דבר הקל. ודמיון לזה מה שאמר דוד המלך ע"ה והורדתם אותו אל גיחון, שהוא סימן כאומר שתמשך מלכותו, אף כאן בעבור שהיא תחלת התקופה עשו זה המנהג. עכ"ל. ובהמשך המאמר נדקדק במה שנתחדש בתשובה זו, ברצות השי"ת.

עוד הביאו כמה אחרונים (כגון כף החיים באו"ח סימן תנה אות מא) משם הרקאנטי והגהות ציוני (פ' בראשית) סוד התקופה, דסדקי קרנות העולם באשר שא"א לצמצם ממשלתם, נשאר פנויים בלא שומר ומלאך בין תקופה לתקופה, והוא רגע, כשמשנתנות המשמרות בין תקופה לתקופה, כי לפעמים יכולים לנשוב רוחות רעות בעולם תוך סדקי הקרנות, ולזה בא סוד הציצית בד' כנפות, וסוד זריקת הדם בד' קרנות המזבח, לבטל הרוחות רעות מתוך סדקי הקרנות. יעו"ש. לחם הפנים. עכ"ל.

ב) גם יש להביא דברי הזוהר הקדוש בענין, כפי אשר ראינו לרבינו הגר"א ז"ל בביאורו (יו"ד שם), שאחר שכתב שאזהרת הרמ"א מקורה מספר הרוקח, שדבר זה קבלה מן הקדמונים. כתב, וענין התקופות עיין בזהר ח"ב (דף קצ"ה ע"ב ודף פ"א ע"א). עש"ה. עכ"ל. והמעייין בזה"ק שציין הגר"א יראה שאכן הזוה"ק חושש מאוד לענין זה, שכך אמרו בפרשת ויקהל (דקצ"ה ע"ב): תא חזי, בד' תקופין דשתא קלא אתער בד' סטרין דעלמא, בההוא קלא אתערותא דסטרא אחרא אתער ביה, וההוא אתערותא דסטרא אחרא עאל בין קלא לקלא, ואתחשך נהורא בקלא דלתתא. ובגין דלא מטא נהורא דקלא דלעילא לקלא דלתתא, כדין אקדים ההוא אתערותא ועאל בין דא לדא נחש דמפתי לאתתא ונטיל נהורא, וההוא קלא הוא קול מלחמה, קול רעה. ע"כ. ובפרשת יתרו (דפ"א ע"א) אמרו בקיצור: בארבעה תקופין בשתא, קלא אתפסקת, וכדין דינין מתערין בעלמא. ע"כ. הרי דברי הזוהר מפורשים, שזמן התקופות הוא זמן התעוררות הדינים בעולם, וזמן התעוררות הסטרא אחרא, ועמה התעוררות קול מלחמה קול רעה בר מינן.

וכד דייקין פורתא הרי שמדברי הזוהר דפי' ויקהל מקור פשוט לשיטת הגאונים והרקאנטי הנז', אשר כבר עוררנו שהיא דעה ב' שברד"א, "שיש ארבעה מלאכים ממונים על המים בארבע תקופות השנה, כל אחד ואחד בתקופתו, ומתחלפים, וכשזה יוצא וזה נכנס, עומדין המים בלא שמירה". ע"כ. רק שמלאכים הנזכרים ברד"א, הזוה"ק יכנה קולות. ומבאר שיש קולות של הקדושה, ויש של הס"א, ושבזמן התקופות מתעורר קול הס"א כי אז אפשר לו ליכנס בין הקולות של קדושה. ובזהר פ' יתרו הוסיף שבזמנים אלו מתעוררים הדינים בעולם ח"ו.

ג) עוד יש להביא מה שאמרו בזה בזהר פ' ויקרא (דף ט"ו ע"ב), רמזוהו, תניא, בארבע תקופין דשתא קלא אתפסק ודינין מתערין, ותשובה תליא עד דאתתקן. וכד דינין מתערין קלא נפיק וד' זווין (ס"א זמנין) דעלמא סלקין ונחתין, כרוזא קרי ולית מאן דישגח ויתער, וקב"ה זמין, אם יתובון יתיב, ואי לאו כלא (ס"א קלא) אתפסק ודיניא איתעבידו, וכדין אתקרי ויתעצב. ע"כ. דמבואר שבד' זמנים אלו הקב"ה ממתין אם ישובו הבריות בתשובה, ואם אינם שבים אז נעשים הדינים, ועל זאת נאמר וינחם ה' כי עשה את האדם ויתעצב אל לבו. היינו שד' זמנים אלו הם זמני תשובה. – ומזה סמך למה שכתב הראב"ע, שיש מהגאונים שאמרו על התקופה, כי לא נחש בעקב (ני הכוונה שאי"ז בגדר נחש כלל, אלא...), אלא הקדמונים אמרו אלה הדברים להפחיד בני

אדם, שייראו מהשם, ולא יוסיפו הרשעים לרשוע, וישובו, כדי שיצילם השם מארבע תקופות, כי ידוע ידענו כי כל דברי חכמים אמת, פעמים כמשמעם, פעמים יש להם סוד סתום וכו'. עכ"ל.

ד) שוב אינה ה' לידי הספר הקדוש קב הישר להגה"ח רצ"ה קאיינדאווער (פרק מז), שהאחרונים הביאו ממנו עניני התקופה, וראיתי שכתב ענין זה מבואר ומוטעם, גם הביא דברי הזוה"ק, ואעתיק מלשונו בזה: ובכל ארבעה זמני התקופות מכריזים על התשובה, כדאיתא בזהר (פ' ויקרא שם), תניא בארבע תקופין דשתא דינים מתערין, ותשובה תליא עד דאתקין, וכד דינים מתערין, קלא נפיק מסוף עלמא ועד סופא, סלקין ונחתין, כרוזא קרי, ולית מאן דיתער. ולזה רמזו רבותינו ז"ל להזהר מתקופת השנה בארבע תקופות מטיפת הדם, שהוא רמז לדינים המתעוררים ויורדים לעולם, כי כל ענין דם הוא מורה על דינים קשים, ועל כן בהיות החוטאים מתרבים בישראל ח"ו, אזי מדת הדין רודף לשפיכת דמים דוקא, והוא על עלבונה של תורה. ואולם על ידי תשובה מעבירין הכל, וכדאמר רבי יהודה בזוה"ק, כל מילין דעלמא תליא בתשובה ובצלותא דצלו בני נשא לגבי הקב"ה, וכ"ש מאן דאושיד דמעין בצלותא, דלית לך תרעא דלא עאלין דמעין וכו', ודינים מסתלקין מנייהו וכל גזרות בישין, ומרחם עלייהו וכו'. על כן בארבע תקופות השנה מכריזים על התשובה, והוא זמן להתעורר עליה, ובפרט בתקופת תמוז, שהיא חמורה משאר תקופות, מי הוא אשר לא יירא וישים דבר זה על לבו, ויחרד מפני הדין, ויתחרט במעשיו ויעשה תשובה בבכי ובתחנונים, ושב ורפא לו. ע"כ. הרי ביאר לנו בזאת דברי הרד"א בטעם הראשון של ענין התקופה, עם שיטת הגאונים שאמרו שהם זמני קודש לתשובה, ששניהם לדבר אחד נתכוונו. ואלו ואלו דברי אלהים חיים.

ה) וכן הובא ענין זה להלכה בהרבה ראשונים. פוק חזי לרבינו יהודה החסיד בספר חסידים (סימן תתנ"א) זה לשונו, אם אמרו לאדם אל תשתה עתה מים, כי התקופה נופלת, ושמא עתה עת נפילתה, וכבר בירך, ימתין ואל ידבר עד שידע בטוב שעברה התקופה ואז ישתה, ואל יברך פעם שניה. ע"כ. הרי שתפס ענין זה לסכנה ברורה. וכן בספר הרוקח (סימן ערה) כתב, מעשה שאירע פסח בשבת (ר"ל במוצ"ש), וגם נפלה התקופה בלילה שלפניו (ר"ל ליל ששי), ואעפ"כ לא חשו, שכן כתב רבינו יהודה החסיד זלה"ה שאין להקפיד בכזאת, דכתיב שומר מצוה לא ידע דבר רע, ולשו במים השאובין בלילה. עכ"ל. וכן הוא במרדכי (פרק ב' דפסחים ס"י תקצג). ולעיל הבאנו ענין זה גם מספר המנהיג (הל' סעודה סימן יח). ובס' מהרי"ל (עמוד לד בדפו"ח) איתא, תקופת ניסן לפעמים חלה בליל שאיבת מי המצות, והורה מהרי"י סגל דאע"ג דיש אומרים דאין נפקותא בזה ואין סכנה במים רק לשותה אותן בשעת התקופה, וברוקח ובמרדכי כתבו שאין נפקותא במי המצות משום שומר מצוה לא ידע דבר רע, אכן לא נהגינן הכי, דאין סומכין על הנס, אלא יקח יתד ברזל וכו'. עכ"ל. ומרן הב"י (או"ח סס"י תנה) הביא דברי המרדכי. ושכן כתב בהגהות מיימוניות (קושטא, פ"ה מחמץ

ומצה הט"ו). וג"כ כתב דחיישינן לזה (נביא דבריו להלן אות י). והרמ"א בדרכי משה (אות ז) כתב, וכ"כ במנהגים שלנו (מהר"א טירנא עמוד לה), וכתב, ומ"מ טוב להשליך שם ברזל או להחתימם במפה, ומהר"ל (שם) הצריך להשליך שם ברזל וכו'. ע"כ. וכ"פ בהגה שם (סעיף א), ואין לשפוך מים שלנו מכח מת או תקופה הנופלת, ומ"מ טוב לכתחילה להשים בהם ברזל. עכ"ל. ויותר בפירוש כתב הרמ"א בהגה ביו"ד (סימן קט"ז ס"ה): וכן יזהר מכל דברים המביאים לידי סכנה וכו', ומנהג פשוט שלא לשתות מים בשעת התקופה, וכן כתבו הקדמונים, ואין לשנות. עכ"ל.

ו) ואל ישיאך לבך לפקפק בענין מחמת דברי רבינו אברהם אבן עזרא, שהביא הרד"א (שם) ממנו בזה"ל: שאלו חכמי קירוואן לרבינו האי, למה נהגו ישראל הדרים במערב להזהר שלא ישתו מים בשעת התקופה, והשיב כי נחוש בעלמא הוא, בחיבור שהוא תחלת השנה או תחלת רביעתה, ולא ירצו לשתות מים שימצאו חינם, ועל כן יאכלו בה כל מתוק, שתהא שנתם מתוקה (עכ"ד רב האי. והוא כשו"ת הגאונים ליק הנו"י. ושם נתפרש שגם רב האי ז"ל לענין מעשה מצריך להזהר בדבר). ואני אומר, מתוקה שנת העובד את השם יתברך, הבוטח בו לבדו. והנה היודעים תקופה (י"ג תקופת) האמת לא אמרו כי תזיק לאוכל ולשותה. ודבר הניפוח שיחות הזקנות. והדרש שנשחט יצחק ובת יפתח, יש לו סוד, כי לא נשחטו כלל, כאשר פרשתי בספרי. – ויש מהגאונים שאמרו על התקופה כי לא נחש ביעקב (ני הכוונה שאי"ז בגדר נחש, אלא...) אלא הקדמונים אמרו אלה הדברים להפחיד בני אדם, שיראו מהשם, ולא יוסיפו הרשעים להרשיע, וישבו כדי שיצילם ה' מארבע תקופות (ני שעכ"ד הגאונים). כי ידוע ידענו כי כל דברי חכמים אמת, פעמים כמשמעם, ופעמים יש להם סוד חתום כאשר רמזתי מקצת סודם בספר הישר שהוא פירוש התורה. עכ"ל הראב"ע.

דלאחר ההתבוננות בדבריו נ' שלא פקפק אלא בטעם הדבר, ולא בעצם האיסור, אדרבה העד העיד בנו שדבר זה מכלל הדברים שמסרו חז"ל, אשר עיקר טעמם נשאר סתום בפנינו. והם שרירים וקיימים. ועי' מה שהבין בדברים אלו בשו"ת שם אריה (חיו"ד רס"י כח). וי"ל ע"ד.

ובזה יובנו דברי הרמ"א ז"ל, דהנה בדרכי משה יו"ד שם (אות ה) צדיק עתק מן הרד"א גם דברי האוסרים וגם דברי הראב"ע, ובהם סיים, דלכאורה משמע שהעיקר כדעה האחרונה, ולכאורה תהא הכרעת הרמ"א שאין לחוש לזה, ואולם להלכה פסק בהגה ליהר בדבר ושאין לשנות. וע"פ דרכנו א"ש, דבאמת גם ראב"ע מודה בדבר.

ז) וכן נראה הסכמת רבותינו האחרונים (בנוסף על מרן והרמ"א הנ"ל), ושכן פשיטות מנהג כל ישראל, (אשר ע"פ כללי ההלכה יש להתחשב הרבה יותר במנהג שפשט בקהלות רבות, ממנהג קהלות בודדות). פוק חזי לרבינו מהר"ם יפה בעל הלבושים (סס"י תכח, ד"ה עוד יש לי) שהביא מנהג זה, והוסיף שיש להקפיד עליו בדקדוק השעות, ולא כמתפרסם בלוחות בחשבון שאינו מכוון. ע"ש. ונדבר בענין זה בהמשך (ענף ד) בעזהשי"ת. וכן רבינו הב"ח באו"ח (סס"י תנה) פלפל בדברי הב"י שם, והוסיף

שבּוֹדָאֵי מְנַהֵג בְּנֵי אֲשַׁכְנֵז הַחֲמִיר עוֹד יוֹתֵר, וּמִיּוֹם שֶׁהָיוּ בְּתִלוּשׁ בְּשַׁעַת הַתְּקוּפָה, לֹא מִשְׁתַּמְשָׁיִם בָּהֶם גַּם בַּחֲלוּף זְמַנָּה. ע"כ. וְנִדְבַר בְּזֶה בְּהַמְשָׁךְ (אוֹת י). וְכֵן הִטִּיז (שֵׁם ס"ק ג) כֹּתֵב שְׂרָאוּי לִשְׁפּוֹךְ הַמַּיִם אִם אֲפֹשֶׁר לוֹ בְּקִלוֹת לִהְיוֹת בְּלֵי אוֹתָם מַיִם. (וּא"כ מֵה שְׁבִי"ד (סִימָן קטז ס"ק ד) הֵבִיא מִדְּבַרֵי הָרַאב"ע, אֵינן כּוֹונָתוֹ לומר שֶׁלֹּא לְחוּשׁ לְתְּקוּפָה, כְּדִהְבִּין בּוֹ בְּשׁוּ"ת שֵׁם אַרְיֵה הַנִּי"ל, אֲלֵא כְּדִפְרִישְׁנוּ לְעִיל דְּבַרֵי הָרַאב"ע. וְדו"ק). וְכֵן בַּחֲקַי יַעֲקֹב (ס"ק ז) פֶּסֶק כַּהֲטִי"ז. וְכ"פ בְּמִשְׁנֵה בְּרוּרָה (ס"ק יט). וְכֵן בְּשׁוּ"ת צִמַח צְדָק הַקְּדָמוֹן (סִימָן יד) כֹּתֵב שְׁנוּהָגִים בְּכָל תְּפּוּצוֹת יִשְׂרָאֵל לִיזָהָר בְּשַׁעַת הַתְּקוּפָה מִפְּנֵי הַסַּכְנָה מִן הַמַּיִם, וּמְכַרְיִזִין בְּבִתֵּי כְּנַסְיוֹת אִיזוֹ שַׁעַת הַתְּקוּפָה נּוֹפֶלֶת. וּפְלַפֵּל בְּאִיזָה אֹפֶן מַחֲשָׁבִין שַׁעוֹת הַיּוֹם בְּיוֹם שְׁנוֹפֶלֶת הַתְּקוּפָה. וְנִדְבַר גַּם בְּזֶה בְּהַמְשָׁךְ (עֲנַף ד). וְהֵבִיא גַּם תְּשׁוּבַת הַגָּאוֹן בַּעַל תּוֹסֵפוֹת יוֹם טוֹב בְּזֶה, וְאָף הוּא ז"ל מַעִיד בְּגִדְלוֹ בְּזֶה"ל: "עַל דִּין הַתְּקוּפוֹת שֶׁאֵנָּה נּוֹזְהָרִין מִפְּנֵי הַסַּכְנָה, וּמְכַרְיִזִין בְּבֵית הַכְּנַסֶּת אוֹתָהּ שַׁעַת שֶׁהִיא נּוֹפֶלֶת". ע"כ. וְכֵן הַשֵּׁ"ךְ בִּיּוֹ"ד (ס"י קטז ס"ק ו) תּוֹפֵס שֶׁכֵּן מְנַהֵג הָעוֹלָם פְּשוֹט. וְכֹתֵב לְבַאֵר דִּינֵי הַתְּקוּפָה. ע"ש. וּבְכַנְה"ג יו"ד (סִימָן קטז הַגְּב"י אוֹת לו) הֵבִיא הַמַּחֲלוּקֶת בְּעֵינֵן זֶה, וְכֹתֵב, וְעַכְשֵׁי מְנַהֵג פְּשוֹט לִיזָהָר מִן הַתְּקוּפָה. וְכ"כ בַּעַל תִּיקוֹן יִשְׁשַׁכֵּר בְּסוּף סִפְרוֹ. וְכֵן יֵשׁ לְהוֹכִיחַ מִסִּפְרֵי הַרוֹקֵחַ וְהַמְּרַדְכֵי וְכו'. וְהֵבִיא גַּם דְּבַרֵי מֵהַר"י וְהַשֵּׁ"ךְ הַנִּי"ל. ע"ש. וְכֵן הַגָּאוֹן הַחֲסִיד בַּעַל קַב הַיִּשָּׁר (פֶּרֶק מו) בִּיאֵר בְּטוֹב טַעַם עֵינֵן וְגוֹדֵל הַסַּכְנָה שְׁבַדְבַּר, כִּפִּי שֶׁהַעֲתָקְנוּ תּוֹרֵף דְּבַרְיוֹ לְעִיל (אוֹת ד). וּבִיּוֹתֵר הַפְּלִיג בְּזֶה בְּדְבָרִים נִמְרָצִים הַגָּאוֹן בַּעַל פְּרִי חֲדָשׁ ז"ל (או"ח ס"י תכח), זֶה לְשׁוֹנוֹ: נוֹהָגִים בְּכָל תְּפּוּצוֹת יִשְׂרָאֵל לִיזָהָר בְּשַׁעַת הַתְּקוּפוֹת שֶׁלֹּא לְשַׁתּוֹת מַיִם מִפְּנֵי הַסַּכְנָה. וְאֵל תְּחוּשׁ לְדְבַרֵי הַחֲכָם אֲבָן עֲזָרָא שְׁכַתֵּב שְׁדַבֵּר הַנִּיפּוּחַ שִׁיחַת זְקִינּוֹת, שֶׁאֵנָּה בְּזַמְנָנוּ זֶה שֶׁמַּעֲנוּ כִּמְהָ וְכִמְהָ נִיפּוּחִים מִשְׁתִּיית מַיִם בְּשַׁעַת הַתְּקוּפָה, מֵהֶם מֵתִים, מֵהֶם מֵתְרַפָּאִים. וְעַכ"פ ה' יִצִּיל לַעֲמוֹ יִשְׂרָאֵל מִכָּל מִקְרָה רַע, וְיֵהִי נּוֹעֵם ה' אֲלֵקִינוּ עֲלֵינוּ. ע"כ. וְכֵן הַפְּרִי מַגִּידִים (סִימָן תְּנָה א"א סִק"ח) הַזְּכוֹר שֶׁהַפְּר"ח הַזְּהִיר ע"ז. וְכִבֵּר הַבְּאֵנוּ שְׂרַבִּינוּ הַגְּר"א בְּבִיאורוֹ לְיו"ד (סִימָן קטז ס"ה) עֲשֵׂה סִימּוּכִין דְּקִשׁוּט לְעֵינֵן הַזְּהִירוֹת בְּעֵתוֹת הַתְּקוּפוֹת מִס' הַזּוּה"ק, שֶׁאִמְרוּ שֶׁהֵם זְמַנֵּי דִין וְסַכְנָה ח"ו. וְכֵן מֵרֵן הַחִיד"א בְּמַחֲזִיק בְּרַכָּה (או"ח סִימָן תְּנָה אוֹת א) וּבְבַרְכֵי יוֹסֵף יו"ד (שִׁוּי"ב ס"י קטז אוֹת יב) סוֹבֵר לְחוּשׁ לְעֵינֵן הַתְּקוּפָה, וּמִפְּלַפֵּל וּמִסְלַסֵּל בְּדִינָהּ. וּבְכָלֵל דְּבַרְיוֹ הָעִיד שֶׁכֵּן מְנַהֵג אֶרֶץ הַצְּבִי וְכָל גְּלִילוֹת טוֹרְקִיָּה וְעַרֵי אִיטַלְיָה. וְכֵן הָעֵתִיק דְּבַרֵי הַפְּר"ח לְהַלְכָה הַגָּאוֹן רַבִּי יְהוּדָה עֲלֵי, בֵּן דּוֹרוֹ שֶׁל מֵרֵן הַחִיד"א, בְּסִפְרוֹ קִמַּח סוֹלֶת (עֲמוּד עַרְבִי). וְהֵבִיא שֶׁכֵּן הַזְּהִיר עַל כֶּךָ בְּסִפְרֵי קַב הַיִּשָּׁר (פֶּרֶק מו). וְעוֹד הוֹסִיף לומר בְּסוּ"ד, וְצִיִּידֵי דָגִים הַבְּקִיאִין אוֹמְרִים, שֶׁכָּל הַרְשָׁתוֹת הַנִּמְצָאוֹת בְּמַיִם בְּזַמֵּן שֶׁהַתְּקוּפוֹת נּוֹפֶלוֹת נְרַקְבוֹת לְאַלְתֵּר. ע"כ. וְעוֹד בְּסִפְרֵי קִמַּח סוֹלֶת לְקַמֵּן (דִּינֵי דְּבָרִים הָאֲסוּרִים מִשּׁוּם סַכְנָה

* וְכֵן הַלִּיכּוֹת עוֹלָם ח"ז (עֲמוּד קַפֵּד) הֵבִיא שְׁבַסְפֵּר מְאוּרֵי אור (עוֹד לְמוֹעֵד דְּל"ב ע"ב) כֹּתֵב שֶׁאִילוֹ רָאָה הַפְּר"ח דְּבַרֵי רַב הָאֵי גָאוֹן שֶׁהוּא נִיחוּשׁ בְּעֵלְמָא, לֹא הָיָה כּוֹתֵב כֵּן וְכו'. וְתַמְיָהֵנִי, דְּמַהִיכֵן יִדְעוּ דְּבַרֵי רַב הָאֵי גָאוֹן וְדְבַרֵי רַאב"ע, הֲלֵא שְׁנִיָּהֵם מִסִּפְרֵי הַרְד"א, בּוֹ בְּפֶרֶק בְּאוֹתָהּ בְּבֵא, א"כ מֵאַחַר שֶׁהַפְּר"ח רָאָה דְּבַרֵי הָרַאב"ע, מַהִיכֵי תִיִּיתִי שֶׁלֹּא רָאָה דְּבַרֵי רַה"ג. וְדו"ק. וְעוֹד דְּכַפִּי שֶׁהַבְּאֵנוּ (אוֹת א) דְּבַרֵי רַה"ג מְשׁוּ"ת הַגָּאוֹנִים לִיק (סִימָן יד), הֵרִי גַּם הוּא לְעֵינֵן מַעֲשֵׂה כֹתֵב שְׁצִרִיק לִיזָהָר בְּדַבֵּר.

אות צד, עמוד תצה בדפו"ח) הביא לנו מהגאון בעל לחם הפנים (יו"ד סי' קטז סק"ז) טעם הזהירות בזה. וכן הביא דברי שו"ת בית דוד (חיו"ד סי' נז) שירד לבאר מדוע ענין זה סכנה לישראל ולא לגויים. ע"ש. והגאון חת"ס בהגהותיו לשו"ע יו"ד (סי' קטז ס"ה) חידש טעם מדעתו לזהירות זו בעת התקופה (וכנראה ל"ז שר דברי הגר"א בשם הזוה"ק), וכתב "אך בלי ספק מנהג ישראל תורה, ואם אינם נביאים בני נביאים הם". ע"כ. (אמ"א, והובא בלוח דבר בעתו, ו' טבת תשס"ו). ובספר ישועות יעקב (סס"י ק"ז) בתשובת הגאון נכד המחבר, נשאל "על שנהגו בכל הגולה להזהר בשעת התקופה מן המים שלא לשתותן מפני הסכנה", מדוע מחשבין התקופה כמר שמואל ולא כרב אדא. והאריך שם בפלפול עצום לבאר שכן עיקר. ונכתוב בזה בהמשך (ענף ג) בעזהשי"ת. (ואמנם בתחילת דבריו כנהו מנהג קל, הנה כוונתו מפורשת בו במקום, שביחס ל"הלכות קבועות בש"ס ובפוסקים הראשונים והאחרונים ז"ל" יכונה מנהג קל, אבל כשלעצמו בודאי מודה שהוא מנהג מבורר ומאומת שצריך לחוש לו). ומרן הגר"ח פלאגי בסה"ק מועד לכל חי, המסודר ומתוכן לפי עניני חודשי השנה, מניסן ועד אדר, להודיע העם את חוקי האלהים ואת תורותיו, דבר בעתו מה טוב, כיד ה' הטובה עליו, בכל פרק ופרק הסמוך לתקופה (פוק חזי בסי' א אות יז, סימן ט אות ו, סימן יב אות ה, וסימן כח אות ד) חוזר וכותב לעורר את מורי ההוראה ורבני הקהלות ובתי כנסיות, להחזיק רשימת זמני התקופות (כ"לוח שנה" דימינו), וכל א' במקומו בקהל עדתו, יזהר להכריז בציבור את שעת התקופה, ושלא יהיה הדבר קל בעיניו, וכדברי המדרש שהם זמנים מסוכנים מאד מכח ארבע טיפות דם שירדו לעולם וכו'. ע"ש. ובכלל דבריו ציין לעוד כמה פוסקים שהזהירו על ענין זה. עיין עליו. וכן בשו"ת שם אריה (חיו"ד סימן כח) אע"פ שנטה מאוד להקל בכל ענין התקופה, למעשה מעיד הוא שהמנהג לשפוך מים שהיו בתלוש בעת התקופה. ואף הוא לא מלאו לב להקל אלא לענין מאכל ומאפה שכבר ניתן בהם מים הנ"ל, שלא לזורקם. וכ"כ בדעתו בדעת תורה (סס"י תכח), שלא היקל אלא לענין דיעבד, אבל לכתחילה מצריך אף הוא לשפוך מים שהיו בתלוש בעת התקופה. וכן הגאון בעל תפארת ישראל על המשנה כתב על מנהג זה בקונטרס שבילי דרקיע הנדפס בראש סדר מועד (אות ל), שהוא "מנהג ישראל תורה". וכן ראיתי מביאים מארחות חיים מספינקא (סי' תנה אות ז) שהביא בשם ס' מאורי אור טעם למנהג זה ע"פ הזוה"ק. ומרן הגר"ח מבבל בסי' בן איש חי ש"ב (פ' פנחס אות י) כתב בזה כך, ובענין התקופה צריך לזהר, אך פה עירנו בגדאד וסביבותיה אין נזהרים בזה כלל, ודרכנו לדרוש להם ולהזהירם תמיד שיניחו מסמר ברזל בתוך החבית של מים ובתוך הכדים, תמיד כל השנה, דיש לסמוך ע"ז, ושומר פתאים ה'. עכ"ל. ומשכיל ע"ד אמת יבחין שלמרות שראה מנהג העולם אצלם להקל, לא נטה לקיים המנהג כלל, אדרבה שיכל ידיו בחכמה לראות לתקן מה שיוכל, וכפי שראינו בתחילת דבריו שהכרעתו מכרעת שצריך לזהר בדבר. ורק על עמי הארץ בירך ברכת שומר פתאים, וגם זאת רק לאחר נתינת ברזל. ואין ספק שהרב לעצמו בביתו ובחומותיו נזהר והזהיר בדבר ככל הכתוב בספרים הקדושים. וכן הגאון

מהרש"ם בדע"ת (סס"י תכח) האריך בפרטי דיני התקופה, והזכיר דברי המחמירים ודברי המקילים בבקיאות עצומה כדרכו בקודש, ובשלהי דבריו הביא איזו קולא ששמע בשם הגר"ש קלוגר ז"ל בענין שימת ברזל על המים, שלא יוכל המשחית לבוא, וכתב שקשה לסמוך ע"ז בדבר שיש בו חשש סכנה, וצ"ע. ע"כ. דמבואר שלמעשה לא רק שפוסק שאסור לשתות מים בעת התקופה גופא, אלא גם סובר שחייבים להניח ברזל ע"פ הוראת הקדמונים חכמי אשכנז, ומשמע שבלא זה סובר כחכמי אשכנז שגם אחרי התקופה המים נשארים אסורים בשתיה מחשש סכנה. ועוד בדעת תורה לקמן (סימן תנה ס"א, ד"ה אין לשפוך), אחר הביאו דברי המקילים ללוש מצות בכל ימי הפסח במים שהיו בתלוש בעת התקופה, משום שומר פתאים ה', כתב, והנה לפי מה שכתבו בשו"ת תרומת הדשן ובב"י אה"ע (סימן ט) דלגבי תלמיד חכם י"ל דלא אמרינן שומר פתאים ה', ע"ש, א"כ ת"ח יש לו להחמיר. עכ"ל. (וע"ע בח"י מהרש"ם לשבת קכט:). ובערוך השלחן באורח חיים (סימן תנה ס"ז) אחר שכתב שאין לשפוך ה"מים שלנו" של אפיית המצות מפני מת או מפני התקופה, דשומר מצוה לא ידע דבר רע, כתב, ואצלינו בשעת התקופה אין מנהג כלל לשפוך המים, רק יש שמשמים ברזל. עכ"ל. דמבואר שאולם בודאי נזהרים שלא לשתות מים בשעת התקופה, רק מעיד שנוהגים כהב"י, שרק לא שותים אז, אבל לא חוששים למים אח"כ כו"ע. וז"ב. ובערוך השלחן יורה דעה (סימן קטז ס"י"ב) כתב להזהיר בפירוש: וכן יזהר מכל דברים המביאים לידי סכנה, כי סכנתא חמירא מאיסורא וכו', ומנהג פשוט שלא לשתות מים בשעה של התקופה, וכן כתבו הקדמונים, ואין לשנות. ויש שמניחים ברזל לתוך המים, דכשיש שם ברזל נסתלקה הסכנה. עכ"ל. ובדרכי תשובה יו"ד (סימן קטז אות צב) הביא משו"ת מהר"י מברונא (סימן לו) ועוד גדולים לאסור המים שהיו בתלוש בעת התקופה אפילו בדיעבד. וע"ש. וכן הגאון רבי ראובן מרגליות בניצוצי זוהר (יתרו שם דפ"א ע"א) הביא דברי הצמח צדק הקדמון, שנוהגים בכל תפוצות ישראל להזהר בשעת התקופה. וסובר שמדברי הזוה"ק מקור למנהג זה. וזכה לכיון בזה להגר"א הנ"ל. וכן בכף החיים סופר באו"ח (סי' תנה אות לו והלאה) וביו"ד (סי' קטז אות נג) דן בהלכות התקופה, וסובר מפי ספרים ומפי סופרים שכן מנהג והלכה בישראל. ע"ש. וכן רבינו הגרע"י נר"ו בס' הליכות עולם ח"ז (עמוד קפג והלאה) פלפל בדיני התקופה, וזו הלכה העלה: יש להזהר שלא לשתות מים בעת התקופה מחשש סכנה, דהיינו חצי שעה קודם התקופה, וחצי שעה לאחריה, וכן המנהג בארץ ישראל, ובשאר מקומות. והיה המנהג בירושלים שמכריזים בבתי הכנסת בשבת שלפני התקופה, להודיע שהתקופה נופלת ביום פלוני שעה פלונית. וראוי להדפיס זמן התקופות גם בלוחות השנה, להודיע על כך. וכתבו האחרונים שיש לתת ברזל בשעת התקופה. עכ"ל. ובלוח "דבר בעתו" הנ"ל הביא מספר ברית כהונה (או"ח מערכת ת') שבג'רבה החמירו בתקופות תמוז וטבת יותר מתקופות ניסן ותשרי. (כנראה מפני שבחדשים אלו מועדי פורענות וחרבן ביהמ"ק). ועוד הביא בשם "לוח לונץ", שביום בו חלה התקופה היו שולחים הבד"ץ שמש קבוע שיסובב בכל

בתי אחינו ויודיע את הרגע אשר בו תהיה התקופה, והכל יזהרו מלשתות מים. והנכבדים יאצילו שכר-מה לשמש בעד טרחתו. עכ"ל. ועוד הביא מקורות לזהירות זו מספר ילקוט משה, ומה"תכלאל" דבני תימן בשם רבינו משה הדרשן. ע"כ. וכן שמעתי ממ"א הגה"ח שליט"א כמ"פ, שכן היה מנהגם מדור העבר, ושומר אביו הירא וחרד לדבר ה' כה"ר שמעון ז"ל היה מנהגו פשוט עוד מחו"ל, להכריז זמן התקופה בביהכ"ס, בשבת שלפניה.

ח) הן אמת שהגאון יעב"ץ ז"ל במור וקציעה (סס"י תנה) אחר שפלפל בדברי הבי"י בענין לישת מצות במים שלנו שהיו תלושים בזמן התקופה, כתב בזה"ל: ויש לידע שענין התקופה אין אנו חוששין לו כל עיקר, ע"פ אמה"ג ז"ל (בעל חכם צבי) אב השלום עליו היתה שומה שאין בו חשש בלי ספק, והשרישנו ז"ל כלל גדול, כל דבר שאין לו יסוד בתלמוד אין לחוש לו. עכ"ל. גם בלוח שנה "דבר בעתו" (ו' טבת תשס"ו) הביא שהגר"ח קנייבסקי שליט"א כתב לו, שבבית מרן החזו"א לא שמענו להזהר בכל עניני התקופה. ע"כ.

ברם לאור כל המובא לעיל, הרי לפנינו שתיים ושלש סיבות גדולות שלא נוכל לסמוך על דברי המקילים כלל ועיקר. – א', דאחר שראינו שענין זה מוסכם מכל כך הרבה ראשונים ז"ל, ואחריהם מרן והרמ"א עמודי עולם, ואחריהם כל האחרונים מאורי הגולה, ומעידים כולם על התפשטות המנהג בכל תפוצות ישראל, הרי שכל מי שיש לו קצת יד ורגל בכללי ההוראה מבין שאין משקל לדברי מעט המקילים הנ"ל נגד כל זה. (ובשו"ת שם אריה (חיו"ד סי' כח) כתב שיש קצת שכתבו שיש בזה סכנה. ובמחכתה"ר לא דק, דאדרבה רובא דרובא אסרי וקצת דקצת הקילו). – ב', דהאחרונים המקילים נסמכים בעיקר על שבתלמוד לא נזכר כלל ענין זהירות זו, ונעלם מעין קדשם מה שלימדו רבינו הגר"א ועוד גדולים שסכנה זו יש לה מקור ברור בזה"ק בכמה מקומות. – ג', דאפילו היה זה בגדר ספק, חמירא סכנתא מאיסורא. וכדכתב הרמ"א הנ"ל (סי' קטז ס"ה). ומהרי"ל אבי מנהגי אשכנז לא רצה לסמוך על דברי גדולים שהקילו קצת בזה, והיה טעמו משום "אין סומכין על הנס". ואיך אפשר בסברא ובטענה בעלמא לבטל אזהרות היוצאות מפה קדשם של שרפי קודש כאלה...

ועוד שאע"פ שמתחילה היה נראה סיוע לדברי המקילים מדברי רב האי גאון המובא ברד"א. וכמו שכתב מרן החיד"א במחזיק ברכה (סימן תנה אות א) לסייע עם להעיר ע"ד הגאון יעב"ץ בשם אביו ז"ל, שלולא דברי הגאון אין בנו כח לעשות הפך הראשונים, דודאי אינהו מארי דתלמודא, ובאורם נראה אור. ע"כ. אולם בהגלות נגלות דברי רב האי גאון במקורן בתשובתו הנדפסת בשו"ת הגאונים ליק (סימן יד) שהעתקנו לעיל (אות א), שבפירוש כותב שצריכים להזהר בענין, אזדא לה גם הראיה מרב האי גאון. ונשארו המקילים בלא משען ומשענה*.

* ואע"פ שהבאנו בתחילת דברינו משו"ת הגאונים שערי תשובה (סימן פ) תשובה מיוחסת לרב האי גאון, ושם כותב ברוח אחרת לגמרי, נלע"ד שאין להתחשב כ"כ בייחוס תשובה זו לרה"ג. וכן תשובות נוספות ראיתי בקבצי שו"ת הגאונים שבידינו מופיעות על

ט) ותבט עיני בספר החשוב פסקי תשובות (סימן תנה אות ב), שאחר שכתב שדעת הרמ"א שמים שעבר עליהם התקופה בלי שיהיה בתוכם ברזל, אין לשתותם כלל, ויש לשופכם. כתב, ולמעשה בזמן הזה נוהגים להקל בכל זה ואין חוששים לסכנת התקופה, והרבה טעמים נאמרו בדבר. ובהערות כתב בזה"ל: מור וקציעה סימן זה. ערוך השלחן (סעיף ז') שכתב: "אצלנו אין מנהג כלל לשפוך המים רק יש שמשימים ברזל". ודעת תורה (סי' תכח) שכתב, שבזמננו שיש בגגות הבתים או בחלונות ובדלתות קבועים ברזלים, די בזה להגן מפני התקופה. ע"כ. ובמחילת כבודו היקר תמיהני דלא חלי ולא מרגיש, דמלבד המור וקציעה שאכן כתב כן, וכבר עוררנו שהוא כיחידאה ממש נגד הסכמת כל הראשונים והאחרונים, היכן מצא סימוכין דקשוט לדבריו בשאר המובאות שהביא. – דהערוך השלחן לא אמר אלא שאינם נוהגים לשפוך המים, וכוונתו לומר שנוהגים כשיטת הב"י באו"ח והרמ"א ביו"ד, שאין נוהרים אלא משתיית מים בעת התקופה גופא, ולא כהרמ"א באו"ח וסיעתו להצריך גם שפיכת המים, והיכן ראה בו שסובר שאין חוששין כלל לסכנת התקופה. פליאה ממני. גם נעלם ממנו דברי הערוך השלחן המפורשים ביורה דעה (סימן קטז סיי"ב) שצריך ליהרר בענין התקופה, ושאין לשנות. כדברי הרמ"א שם. – וכן מה שהביא ממהרש"ם בדעת תורה, שבזמננו שיש בגגות הבתים או בחלונות ובדלתות קבועים ברזלים וכו'. במחכ"ת אין הדברים מדוייקים כלל, דמהרש"ם הביא שמועה כזו בשם הגר"ש קלוגר, ואדרבה פקפק בה בתרתי, חדא, "ולא אדע אם השמועה אמת". ותו, "גם קשה לסמוך ע"ז בדבר שיש בו חשש סכנה, למיעבד פירוקא לסכנתא, וצ"ע בזה". גם לא זכר שר דברי מהרש"ם לקמן (סימן תנה ד"ה אין לשפוך) שלתלמיד חכם יש להחמיר בענינים אלו גם כאשר לשאר אינשי יש להקל מטעם שומר פתאים ה'. ע"כ. וז"ב.

בסיכום: מנהג ישראל והסכמת ההלכה במרוצת כמעט כל הדורות, מזמן הגאונים ועד אחרוני אחרונים, להזהר ולהשמר בענין התקופה. – ונתבאר שרוב הענינים בזה מקורן מהזהר הקדוש. – ואמרו בזהר ובשאר ספרים קדושים שזמני התקופה הם זמני תשובה, ועל ידה ננצל מן הדינים הקשים המתעוררים אז בעולם ה"י.

ויש להחזיק במנהג ירושלים ת"ו והרבה קהלות בחו"ל, להכריז בשבת שלפני התקופה, על זמן התקופה, ולהזהיר העם מן הסכנה. – וכתב הגר"ח פלאגי (מול"ח סי' א אות יז, ועוד) שהוא ענין מוטל על המורה צדק או רב בית הכנסת וכדומה, להודיע לציבור מועד התקופה, שיזהרו בדבר.

גם ראוי להדפיס בלוחות השנה את זמני התקופות, להודיע את העם (הליכות עולם ח"ז עמוד קפג).

יתר הענפים בענין התקופה ידונו בע"ה בגליונות הבאים בע"ה

שם רה"ג, ובודאי אינן ממנו. ויותר יש לייחס לרה"ג את התשובה המופיעה על שמו בשר"ת הגאונים ליק, שתואמת דברי הראב"ע בשמו. ואתה תחזה.